ڕەخنەیەکی چەپ لە سەرکردەیەکی چەپ: ڕەخنەی خـــــــــودی لە پراکتیکدا.. ڕزگار ئاکرێی

کاتێک وردەکارییەکانی ڕۆژانە بۆشایی نێوان بەهاکان و ڕەفتاری سیاسی دەردەخەن

چەند نموونەیەکی ناسراو ل□ بەرچاو بگرن: سەرکردەیەکی چەپ کە داکۆکی لە تەندروستی گشتی و دابینکردنی پارەی بەکۆمەڵ بۆ خزمەتگوزاری تەندروستی دەکات، بەڵام بەردەوام ڕێوشوێنە سەرەتاییەکانی خۆپارێزی پشتگوێ دەخات کە مەترسی برینداربوون و ڕوودا□کان کەم دەکاتەوە. یان سەرکردەیەک کە داوای پەرەپێدانی پەروەردەی گشتی دەکات وەک کۆڵەکەیەکی دادپەروەری کۆمەڵایەتی، بەڵام دڵنیایی دەدات کە منداڵەکانی خۆی تەنها لە قوتابخانەی تایبەت و بیانی دەخوێنن. یان سەرکردەیەک کە بەرگری لە شەڕی دژی گەندەڵی و شەفافیەتی دارایی دەکات، پاشان خۆی لە ئاشکراکردنی سەروەت و سامانی خۆی دەدزێتەوە یان کاریگەری و پەیوەندییەکانی بۆ قازانجی شەخسی بەکاردەهێنێت.

لە هەموو ئەم حاڵەتانەدا، هەمان پرسیار دێتە پێشەوە: ئایا ئێمە ڕووبەڕووی هەڵبژاردنی تاکەکەسی و هەڵاواردنی کەسیی دەبینەوە کە دەتوانرێت پشتگوێ بخرێن؟ یان ڕووبەڕووی دژیەک دەبینەوە کە بۆشاییەکی ڕاستەقینە لە نێوان ڕەوانبێژی و پراکتیکدا دەردەخات و ئەو متمانەیە لاواز دەکات کە کاری سیاسی لەسەری بەندە؟

کێشەکە پەیوەندی بە هەڵەیەکی تاکەکەسی دابڕاو نییە، بەڵکو پەیوەندی بە ئەو ڕادەیەوە هەیە کە سەرکردەکان لەگەڵ ئەو بەهایانەدا دەگونجێن کە بە ئاشکرا بەرگری لێدەکەن. ئایا ئەم بەهایانە لە هەڵسوکەوتی ڕۆژانەیاندا ڕەنگ دەداتەوە کاتێک لە ژێر چاوی خەڵکدان؟ ئایا ئەو شتانە بەسەر خۆیاندا جێبەجێ دەکەن کە لە کەسانی تر داوا دەکەن؟

ئەم پرسیارانە تایبەت بە دانمارک نین و تەنها بە چەپی دانمارکی سنووردار نین. هەموو تەوژمێکی سیاسی لە هەر وڵاتێکدا دەگرێتەوە کە بەرپرسیارێتی کۆمەڵایەتی و پابەندبوونی پرەنسیپی دەکاتە بەشێک لە وتاری گشتی.

لە 27 ی ئایاری 2026، ڕۆژنامەی چەپی دانیمارکی Information کورتەیەکی بڵاوکردەوە کە من نووسیومە لە ژێر ناونیشانی “پێلێ دراگستێد بەرپرسیارێتی لە ئەستۆ ناگرێت کاتێک بەبێ کڵاو لێخوڕین.”[1]

پێلێ دراگستێد (Pelle Dragsted) وتەبێژی سەرەکی سیاسی Enhedslisten کە یەکێکە لە دیارترین پارتە چەپەکان لە دانیمارک،[2] وتارەکە ڕەخنەیەک بوو لە پابەند نەبوون بە یاسا سەرەتاییەکانی سەلامەتی ڕێگاوبان، چونکە ئەو ڕاهاتووە بە لێخوڕینی پاسکیل بەبێ کڵاو، سەرەڕای ئەوەی حزبەکەی تەندروستی گشتی و سەلامەتی کۆمەڵگەی وەک کۆڵەکەیەکی سەرەکی بەرنامەی سیاسی خۆی داناوە. I لە گفتوگۆ و گفتوگۆ لەگەڵ ژمارەیەک چاودێر زانیم کە ئەم بابەتە پێشتر لە ناوەوە و دەرەوەی پارتەکە بەرز کرابووەوە پێش ئەوەی وتارەکەم بڵاو بکەمەوە.

بۆ تێگەیشتن لە بابەتەکە، پێویستە لە چوارچێوەی دانمارکی خۆیدا سەیری بکەین. پاسکیل بەشێکی سەرەکی ژیانی ڕۆژانەیە لە دانیمارک. داتا فەرمییەکان و توێژینەوە پسپۆڕییەکان دەریدەخەن کە نۆ لە هەر 10 دانمارکی پاسکیلیان هەیە و کۆپنهاگن بە یەکێک لە شارەکانی جیهان دادەنرێت کە زۆرترین پشت بە پاسکیل دەبەستن.[3] لەگەڵ ئەوەشدا، پێویستە ئاماژە بەوە بکرێت کە دانمارک بە یاسایی پێویستی بە بەستنی کڵاوەکە نییە، و خۆی سنوردار کردووە بە ڕاسپاردنی توند بەبێ هیچ پابەندبوونێکی یاسایی، لە کاتێکدا وڵاتانی وەک ئوسترالیا، نیوزلەندا، ئەرجەنتین، قوبرس و نامیبیا هەڵیانبژاردووە کە کڵاوەکە بە زۆرەملێ ببەستن و غەرامە بکەن بۆ پابەند نەبوون.[4]

سەبارەت بە خۆم، لەوەتەی گەیشتووم□ ب□ دانیمارک بۆ هۆکاری ژینگەیی و تەندروستی و کرداری پشت بە پاسکیل دەبەستم. من خۆم تووشی ڕووداوێک بووم کە کڵاوەکە فاکتەرێکی گرنگ بوو بۆ سنووردارکردنی دەرەنجامەکانی برین، کە وادەکات ئەم بابەتە نزیکتر بێت لە ئەزموونی ژیانی تاکەکەسی وەک لە ڕەخنەی ئەبستراکت.

بۆ خوێنەرانی دەرەوەی دانیمارک، بەتایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و وڵاتانی باشووری جیهان کە کێشەی جەنگ، سەرکوتکردن، هەژاری و گەندەڵی زاڵ بوون، ئەم بابەتە لەوانەیە وەک وردەکاریەکی پەراوێز دەربکەوێت. لەگەڵ ئەوەشدا ئەوەی کە پەراوێز دەکەوێت هەندێک جار پرسیاری سیاسی و پرەنسیپی قووڵتر دەردەخات. ئەم وتارە لە بنەڕەتدا دەربارەی کڵاوی پاسکیل نییە. ڕەخنەی گشتی و دیالۆگی کراوە لە نێو چەپدا، ڕۆڵی ڕۆژنامەگەری و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لە سەردەمی شۆڕشی دیجیتاڵی، گونجانی نێوان بەها و پراکتیک لە نێوان

سەرکردە سیاسیەکان، و توانایان بۆ تێکەڵبوون لەگەڵ ڕەخنە، دانان بە هەڵەکان و ڕاستکردنەوەیان.
ئەم وتارە پشتی بە ئەزموونی شەخسی دەبەستێت لە ڕاهێنانی ڕەخنەگرتن لە خودی چەپی دانیمارکی و چەن وردەکاریەکی سادەی ڕۆژانە دەتوانێ مشتومڕێکی گشتی فراوانتر لەسەر ئەم بابەتانە بکاتەوە. دەق و بارودۆخ بە دڵنیاییەوە لە نێوان کۆمەڵگاکاندا جیاوازە، بەڵام ڕاوێژکردن بە ئەزموونی کەسانی تر و وەرگرتنی دەرس لێیان ئامرازێکی گرنگە بۆ گەشەپێدانی کەلتووری بەرپرسیارێتی و ڕەخنەی خودی لە هەر شوێنێک بێت. بەرپرسیارێتی تەنها بۆ کێشە گەورەکانەوە دەست پێناکات. هەروەها لە ڕێگەی وردەکاریە بچووکەکانەوە شێوە دەدرێت کە بە تێپەڕبوونی کات کەڵەکە دەبن.

ناکۆکی لە ناوەڕۆکی مەسەلەکەدا: بۆچی ڕەخنەی خودی پێویستییەکی چەپە؟

لە دانیمارک، متمانەی سیاسەتمەدار تەنها بەو قسانەی کە دەیڵێت ناپێورێت، بەڵکو بەو شتانەش دەپێورێت کە لە ژیانی ڕۆژانەیدا بەرجەستەی دەکات. کاتێک باس لە سەرکردایەتی چەپ دەکرێت، ئەم ستاندارده گرنگییەکی تایبەتی وەردەگرێت، چونکە گونجانی نێوان بەهاکان و پراکتیکەکان بەشێکی گرنگی گوتاری چەپ پێکدەهێنێت. لێرەوە ئەوەی کە وەک بابەتێکی سادە دەردەکەوێت، وەک لەبەرکردنی کڵاوی پاسکیل، دەبێتە مشتومڕێکی فراوانتر دەربارەی بەرپرسیارێتی گشتی و ڕۆڵی سیاسی.
هاوپەیمانی سوور و سەوز خۆی بە قسەکردن و کەمپین بۆ دادپەروەری کۆمەڵایەتی، مافی کرێکاران و دژایەتیکردنی ڕەگەزپەرستی سنووردار ناکات. هەروەها بە یەکێک لە دیارترین پارتەکانی دانمارک دادەنرێت لە بابەتەکانی پاراستنی ژینگە و کەشوهەوا. پرۆگرامی سیاسی بریتییە لە پێداگری لەسەر سەلامەتی شوێنی کار، پاراستنی تەندروستی گشتی، خۆپاراستن لە کۆمەڵگە، و ڕۆڵی دەوڵەت لە بەهێزکردنی سەلامەتی هاوڵاتیان و پەرەپێدانی کەرتی تەندروستی.
هەروەها سیاسەتی کۆمەڵایەتی بە سیاسەتی ژینگەیی دەبەستێتەوە لە ڕوانینێکی چەپدا کە ئەمە بە بەشێکی گرنگی دادپەروەری کۆمەڵایەتی دادەنێت.
شایانی باسە کە سەرکردایەتی پارتەکە ئەم بەها ژینگەییانە لە هەڵسوکەوتی ڕۆژانەیاندا بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێش بەرجەستە دەکات. بینیمان چەن شاندی پارتەکە کە پێلە دراگستەد و هاوکارەکانی پێک دێن بە پاسکیل بەشداری کۆبوونەوەکانی پێکهێنانی حکومەتی داهاتوو دەکەن، لە دیمەنێکدا کە پابەندبوونێکی راستەقینە بە بەهاکانی

ژینگە و تەندروستی دەردەخات.
لەم چوارچێوە تایبەتەدا، مەسەلەکە پەیوەندی بە وێنەیەکی تێپەڕین یان وێنەیەکی دابەڵاو نییە. پەلە دراگستەد چەندین جار بینراوە کە بە پاسکیلەکەی بەبێ کڵاوی دەگاتە ئەو کامێرایەی کە چەند جارێک لەلایەن کامێرای وێنەگرێ ڕۆژنامەوانییەکانەوە گیراوە. ئەوەی ئەمە سەیری دەکەین هەڵەیەکی خێرا یان فەرامۆشکردنێکی نائاسایی نییە. ئەمە شێوازێکی هەڵسوکەوتی ڕۆژانەی دووبارەکراوەیە کە ناکۆکییەکی بەڵگەنامەیی دەردەخات لە نێوان ئەوەی پارتەکە بانگەشەی بۆ دەکات و ئەوەی سەرکردەکەی لە فەزای گشتیدا بەرجەستەی دەکات.
ڕەهەندێکی تر هەیە کە شایەنی بیرکردنەوەیە لەم چوارچێوەیەدا. دەوڵەتی خۆشگوزەرانی دانیمارک تێچووی چارەسەر، چاکسازی و تەنانەت مووچەی خانەنشینی کەمئەندامی لە حاڵەتی هەر ڕووداوێک دابین دەکات. ئەمە مانای ئەوەیە کە هەڵبژاردنی تاک بۆ نەبەستنی کڵاو لە چوارچێوەی کەسیدا نامێنێتەوە. کاریگەری لەسەر سیستەمی بەکۆمەڵ هەیە کە لەلایەن هەموو باجدەرەکانەوە پارەی بۆ تەرخان کراوە. لەم ڕوانگەیەوە مشتومڕ لەسەر کڵاوەکە دەبێتە مشتومڕ لەسەر بەرپرسیارێتی کۆمەلایەتی چەپ.
من ئەم وتارەم وەک نووسەرێکی چەپ نووسی کە لە هەڵبژاردنی پەرلەمانی ڕابردوودا دەنگم بە هاوپەیمانی سەوز و سوور دا، چونکە لە ڕووی ئایدۆلۆژیاوە نزیکترین لیستە سەرەڕای ناکۆکیم لەگەڵ پارتەکە لەسەر کۆمەڵێک بابەت لەوانە پێچەککردن، ناتۆ، جەنگی ئۆکرانیا، سیاسەتی ڕێکخراوەیی ناوخۆیی و بابەتەکانی تر. بارودۆخی ناوچەیی و جیهانی. ئامانجەکە زیان گەیاندن بە دراگستەد یان حیزبەکە نەبوو. ئامانجەکە ڕێک پێچەوانە بوو. ڕەخنەی ڕاستگۆ و بنیاتنەر یەکێکە لە بەرپرسیارێتییەکی ڕاستەقینە بەرامبەر پرۆژەیەکی چەپ، تەنانەت ئەگەر کەسێک لەسەر ئەم خاڵە یان ئەو خاڵە ناکۆک بێت. هەڵەکان بە فەرامۆشکردن چارەسەر ناکرێن. لە ڕێگەی دەستنیشانکردن، دانپێدانان و ڕاستکردنەوە چارەسەر دەکرێن. ئەوە ئەو شتەیە کە من ویستم بیکەم.

لە دەروازە سەرەکییەکانەوە بۆ بۆشایی دیجیتاڵی

لە ماوەی چەند ڕۆژێکدا دوای بڵاوبوونەوەی وتارەکە، مشتومڕەکە بە ژمارەیەک لە ڕۆژنامە و پلاتفۆرمەکانی میدیای دانیمارک بڵاوبووەوە. ڕۆژنامەنووس ئاندرس ڕێدەر لە ڕۆژنامەی Jyllands-Posten کە یەکێکە لە ڕۆژنامە هەرە خوێنەراوەکان و کاریگەرەکانی دانیمارک، لە وتارەکەی لە ڕۆژنامەی پەرلەمانی خۆیدا لە ژێر ناونیشانی “کڵاوەکەت ببەستە، پەلە دراگستەد” لە وتارەکەی وەرگیراوە و باسی

لە بیرەکەی سیاسەتمەدارەکە وەک نموونەیەکی گشتی کردووە.[5] بە هەمان شێوە، نووسەر و ڕۆژنامەنووس لینی مالاسینسکی لە هەواڵنامەی هەفتانەی خۆیدا بە ناوی ”Ærligt talt“ (ڕاستگۆیانە قسەکردن) لە ویکنداڤیسن باسی ئەم بابەتەی کرد و خوێندنەوەیەکی شیکارانەی بۆ دیبەیتەکە زیاد کرد. لە بارەی Altinget، پلاتفۆرمی سەرچاوەی سیاسی تایبەت بە بازنەی پەرلەمانی و حکومی، ڕۆژنامەنووس جێپ هێیبەرگ سەرێنسن ئەم وتارەی بە یەکێک لە دیارترین بابەتەکانی گفتوگۆی سیاسی ئەم هەفتەیە ناوبرد.[7]

گرنگی ئەم ڕووماڵکردنە تەنها لە قەبارەکەیدا نییە، بەڵکو لە چۆنیەتی گفتوگۆیەک کە لە ڕۆژنامەیەکی چەپڕەو دەستی پێکرد و بەرەو دەزگاکانی ڕاگەیاندن بە ئاراستەی جیاواز ڕۆیشت و بایەخێکی کۆمەڵایەتی فراوانتری ئاشکرا کرد: بەرپرسیارێتی کۆمەڵایەتییە گشتییەکان و کاریگەرییان لەسەر هەڵسوکەوتی بەکۆمەڵ.

دەنگدانەوەی بە تەواوی کۆمەڵایەتییەکان درێژ بووەوە کاتێک Weekendavisen لە لاپەڕەی فەرمی خۆی لە فەیسبووک چەند بەشێکی وتارەکەی بڵاوکردەوە و پۆستەکە بوو بە شوێنێک بۆ گفتوگۆی فراوانی کۆمەڵگا کە زیاتر لە هەزار کەس بەشداری تێدا دەکەن.[8] پزیشکان و پسپۆڕانی تەندروستی گشتی و سەلامەتی ڕێگاوبان بەشدارییان لە گفتوگۆکەدا کرد و جەختیان لەوە کردەوە کە بەڵگەی زانستی پشتگیری بەکارهێنانی ئاسایی کڵاو و کاریگەری راستەقینەی کۆمەڵایەتییە گشتییەکان لەسەر دروستکردنی کەلتووری سەلامەتی دەکات.

توێژینەوە پسپۆڕییەکان دەریدەخەن کە کڵاوەکان مەترسی برینداربوونی سەر بە شێوەیەکی بەرچاو کەم دەکەنەوە، لە کاتێکدا ئامارەکانی سەلامەتی ڕێگاوبان لە دانیمارک دەریدەخەن کە ساڵانە هەزاران پاسکیلسوار تووشی برینداری سەر و مل دەبن و دەرەنجامەکانی نەک تەنها کاریگەری لەسەر تاکەکان بەڵکو لەسەر خێزان و سیستەمی تەندروستی بەگشتی دەبێت.[10]

ڕەخنە نابێت لە ترسی چەوساندنەوە دوابخرێت

سەرنجم نەچوو کە هەندێک لەوانەی کە سەرقاڵی وتارەکە بوون ڕەخنەکانیان بەکارهێنا بۆ هێرشکردنە سەر هاوپەیمانی سوور و سەوز و چەپی دانیمارکی بەشێوەیەکی فراوانتر. ئەمە لایەنێکی چاوەڕوانکراو و تێگەیشتووی مشتومڕی سیاسی گشتییە، چونکە هیچ بەشایەکی ڕەخنەیی ئازاد نییە لەو دەنگانەی کە مشتومڕ بەکاردەهێنن بۆ خزمەتکردنی ئەجێندای سیاسی جیاواز لە نووسەری سەرەکی، چ لە ڕاستەوە بێت یان لە لایەنەکانی ترەوە. لەگەڵ ئەوەشدا ئەمە هۆکارێک نییە بۆ دواکەوتن یان پاشەکشە کردن لە ڕەخنە.

چ□پ□ک□ لە ترسی ئەوەی ڕکابەرەکانی ئەو پێداچوونەوە بقۆزنەوە، دەکەوێتە ناو تەڵەیەکی زۆر مەترسیدارترەوە لەو هەڵەیە کە خۆی لە دانپێدانان لادەدات. ڕەخنەگرتن لە خود دیاری نییە بۆ ڕکابەران. ئەمە مەرجێکی بنچینەییە بۆ پاراستنی متمانە و توانای نوێبوونەوە و کاریگەری. دەستنیشانکردنی هەڵەکان و دانپێدانانیان لاوازی نییە. ئەمە یەکێکە لە شێوەکانی پێگەیشتنی سیاسی کە چەپێکی متمانە بە بەها و سیاسەتەکانی جیا دەکاتەوە.

ئەگەر ڕەخنەی خودی هەمیشە پێویستییەکی سیاسی بووبێت، ئەوا شۆڕشی دیجیتاڵی وای لێکردووە کە هیچ دەربازبوونێک لێی نییە. زانیاری ئێستا دەستبەج□ ب□□او دەبێتەوە و دەگاتە ڕای گشتی پێش ئەوەی هیچ لایەنێک دەرفەتی هەبێت گفتوگۆکە بگرێت یان ئاراستەی بکات. هەزاران کەس بە خێراییەکی بێ وێنە بەشداری هەر گفتوگۆیەک دەکەن و بیروڕاکان لە ماوەی چەند کاتژمێرێکدا لە پلاتفۆرمە جیاوازەکاندا زۆر دەبن. ئەم واقیعە وادەکات گونجانی نێوان بەهاکان و ڕەفتاری ڕۆژانە پێویستییەکی حەتمی بێت بۆ هەر کەسایەتیەکی گشتی کە دەیەوێت متمانە بپارێزێت.

دراگستێد بە وێنەیەک وەڵامی دەداتەوە کە کڵاوەکەی لەسەر کردووە

ئەوەی چاوەڕوان نەکراو بوو وەڵامێک بوو کە لە یەک کاتدا خێرا و ڕەوانبێژ بوو. دراگستێد لە ئەکاونتی ئینستاگرامی خۆیدا وێنەیەکی تایبەتی ب□□او کردەوە کە کڵاو پاسکیل لەسەر بوو لە ڕێگادا بۆ کۆبوونەوەکانی پێکهێنانی حکومەت و دەستو□اژەی دانمارکی سووکی لەگەڵدا نووسیبوو: "دەڕۆین بۆ مارینبۆرگ. □❤□ هەروەها وەک هەر بەشداربوویەکی ئاسایی بەشداری لە گفتوگۆی بەردەوامی پەیجی فەیسبووکی Weekendavisen کرد، بەبێ ئەوەی سەیری ئامادەبووان بکات یان گفتوگۆکە پشتگوێ بخات و وێنەیەکی تایبەتی ب□□او کردەوە لەگەڵ دەستو□اژەیەکی ئینگلیزی کورت و زیرەکانە: "By Popular Demand ❤□" واتا "لە وەڵامی داواکاری خەڵک".

وەڵامەکە نە بەرگریکارانە بوو و نە داوای لێبوردن بوو. بە سووکی و متمانە بەخۆبوونەوە هات، کە جێگەی متمانەیەتی. سیاسەتمەدارێکی مامناوەند دەردەخات کە توانای گوێگرتن و تێکەڵبوون لەگەڵ ڕەخنەی گشتی بە ڕۆحێکی کراوەوە هەیە نەک پاشەکشە یان پشتگوێ خستن. توانای قبووڵکردنی ڕەخنە بەم شێوەیە خۆی لە خۆیدا سیفەتێکی پێویستە بۆ سەرکردایەتی چەپ. پەیامەکە گەیشت و مشتومڕی گشتی کاریگەری هەبوو لەسەر هەڵسوکەوتی کەسایەتییەکی سیاسی دیار. ئەمە ڕێک ئەو شتەیە کە ڕەخنەی بنیات□ن□ری چەپ دەبێت بەدەستی بهێنێت.

تێبینیەکی کۆتایی بۆ خوێنەرانی

ئەو کۆمەڵگایانەی کە سەرکردەکانیان بەرپرسیار دەکەن بە هەڵە و وردەکارییە بچووکەکان پێش ئەوەی چاوەڕێی قەیرانی گەورە بکەن، ئەو کۆمەڵگایانەن کە دەیان ساڵە کلتورێکی ڕاستەقینەی بەرپرسیارێتییان بنیاتناوە. دیموکراسییەکی تەندروست تەنها لە خاڵی وەرچەرخانەکی گەورەوە دەست پێناکات. هەروەها لە پراکتیزەکردنی ڕۆژانەدا و لەو ساتانەدا شێوە وەردەگرێت کە سەرکردە، هەرکەسێک بێت، لە ژێر چاوی خەڵکدایە.

دەقەکان بە دڵنیاییەوە جیاوازن. ئەوەی لە دانیمارک گەورە دەکرێت مەرج نییە لە هه ولیر وبەغدا و بەیروت و قاهیرە گەورە بێت. لەگەڵ ئەوەشدا پرسیاری بنەڕەتی لە هەموو شوێنێک هەمان پرسیارە: ئایا ئێمە داوا لە سەرکردەکانمان دەکەین، چ لە دەسەڵاتدان یان لە ئۆپۆزسیۆن، بە ڕێکخراوە چەپەکانیشەوە، کە ئەو بەهایانە بژین کە بەرگری لێدەکەن و لە ژیانی ڕۆژانەیاندا ڕەنگی دادەنەوە؟ ئایا ئێمە ئامراز و بۆشاییمان هەیە بۆ ئەوەی ئەم پرسیارە بە ئازادی بوێرین؟

لە هەمووی گرنگتر: چۆن دەتوانرێت کەلتوورێکی راستەقینەی بەرپرسیارێتی لە کۆمەڵگاکاندا بنیات بنرێت کە بنەما سەرەکییەکانی تێدا نییە، لە ئازادی ڕادەربڕین و میدیای سەربەخۆوە تا دەزگاکانی چاودێری کاریگەر؟ و چۆن دەتوانرێت کەلتووری ڕەخنەی خودی لەناو هێزە چەپ و پێشکەوتووەکاندا گەشە پێبدرێت و چەسپاو بێت وەک مەرجێکی پێویست بۆ متمانە و نوێبوونەوە و کاریگەری کۆمەڵایەتی، بە پشت بەستن بە ئەزموونی نێودەوڵەتی لەم بوارەدا؟

ڕزگار ئاکرەی

Rezgar Akrawi

تێبینیەکان و سەرچاوەکان

[1] بابەتی سەرەکی لە Dagbladet Information – Rezgar Akrawi، “Pelle Dragsted بەرپرسیارێتی لە ئەستۆ ناگرێت کاتێک بەبێ کڵاو لێدەخوڕێت”، 27 ی ئایاری 2026

https://www.information.dk/debat/2026/05/pelle-dragsted-ansvar-bevidst-naar-cykler-uden-cykelhjelm

[2] دەربارەی Enhedslisten (هاوپەیمانی سوور-سەوز) – پارتێکە لە ساڵی 1989 لە تێکەڵبوونی سێ پارتی چەپ و مارکسیستی دانمارکی دامەزرا: پارتی کۆمۆنیستی دانیمارک، سۆسیالیستە چەپەکان و پارتی

کرێکارانی سۆسیالیست. لە هەڵبژاردنەکانی ئاداری 2026، پارتەکە 11 کورسی بە نزیکەی 6.4٪ ی دەنگەکان لە پەرلەمانێکدا کە 179 کورسی هەبوو، بەدەستهێنا.

[3] ئاماری پایسکلسواری لە دانمارک
https://denmark.dk/people-and-culture/biking/

[4] یاساکانی کڵاوی پاسکیل لە سەرانسەری جیهان
https://worldpopulationreview.com/country-rankings/bicycle-helmet-laws-by-country

[5] ڕۆژنامەی پەرلەمانی Anders Redder – Jyllands-Posten، “کڵاوەکەت ببەستە، Pelle Dragsted،” ئایاری 2026
https://jyllands-posten.dk/nyhedsbreve/brevfraborgen/ECE19334636/spaend-hjelmen-pelle-dragsted/

[6] هەواڵنامەی هەفتانەی Weekendavisen – لێنی مالاسینسکی، “Pelle Dragsted وێنەگیراوە بەبێ کڵاو”، ئایاری 2026
https://www.weekendavisen.dk/samfund/pelle-dragsted-taget-uden-cykelhjelm

[7] Altinget Weekly Review – Jeppe Højberg Sørensen, 30 May 2026
https://www.altinget.dk/artikel/saadan-skal-en-ny-regering-saettes-sammen-ifoelge-ugens-debattoerer

[8] گفتوگۆی فەیسبووک – پەڕەی فەرمی Weekendavisen، ئایاری 2026
https://www.facebook.com/Weekendavisen/posts/1652549700204292

[9] توێژینەوەی زانستی لەسەر کاریگەری کڵاوی پاسکیل
https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7291179/

[10] ئامارەکانی سەلامەتی ڕێگاوبانی دانمارک
https://www.sikkertrafik.dk/rad-og-viden/cykel/cykelhjelm/fakta-om-cykelhjelm

---

ئاماژە و هێما بەکارهاتووەکان لە چیرۆکەی (گوڵەژاکاوەکان و

..چـــاو□و□انی) ڕەئـــووف حـەســـەندا!.. عەبـــدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

(گوڵەژاکاوەکان و ..چاوەڕوانی)(١)؛ کورتەچیرۆکێکی بەکۆمەڵێ کۆد و هێما دەورەدراوی چیرۆکنووس ڕەئووف حەسەنە و لە کۆتایی ساڵی ١٩٧٩دا نووسراوە. چیرۆکنووس لەم دەقە ئەدەبییەدا، هەردوو شێوازی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆی گێڕانەوەی تێکەڵ کردووە. بەمەش لەلایەکەوە خوێنەری لە چاوەڕوانیدا نەهێشتۆتەوە و هەورەها لەلایەکی تریشەوە بە بەکارهێنانی هێما، جارێکی تر پەیامی ک□م□□□ایەتی دەقەکە ڕووبەڕووی جۆرە ڵێڵییەک دەکات و مەبەستەکە بە ئەتمۆسفیرێکی تەمومژاوی دەسپێرێت. ناوەڕۆکی چیرۆکەکە بۆ هەر خوێنەرێک کە ئاشنای مێژووی سیاسی عێراق بێت، نامۆ نییە و دەزانێت شاعیر لە چ گۆشەنیگا و تێڕوانینێکەوە دەیەوێت ئاشنامان بکات بەو مێژووەی کە بەشێکمان لەنزیکەوە شاهیدی ڕوودا وەکانی بووین.

ڕەئووف حەسەن لەم چیرۆکەدا بە تەکنیکێکی گونجاو(گێڕانەوە لەناو گێڕانەوەدا) مێژووی کارەکتەرێکی نێو بزووتنەوەی سیاسی عێراق، (حیزبی شیوعی عێراق)مان بۆ دەگێڕێتەوە. گێڕانەوەکەشی چەند ئاستێکی زەمەنیی جیاواز لەخۆ دەگرێت. ئاستی یەکەم لە سەردەمی زێڕینەوە (١٩٥٨)وە دەست پێدەکات.

(دەڵێن: لە بەرەبەیانێکی هاوینی ساڵی ١٩٥٨دا کیژۆڵەیەکی شۆخ و نازدار بە باوەشێ گوڵی ڕەنگاوڕەنگەوە لەبەردەمی مزگەوتی گەورەدا بینراوە گوڵ و زەردەخەنەی بەناو کرێکارەکانی ئەو گوزەرەدا بەخشیوەتەوە.)(٢)

لێرەدا مەبەست لە بەرەبەیانی هاوێنی ساڵی ١٩٥٨، ئەو ئاڵوگۆڕە سیاسی و ئابوورییە گرنگە بوو لە عێراق کە کۆتایی بە ڕژێمی پاشایەتی هێنا و حکومەتێکی کۆماریی لە جێگەی دامەزراند. لەو ئاڵوگۆرە نیمچە ڕیشەییەدا، کرێکاران و جووتیاران و خەڵکی ستەمدیدەی عێراق لە کۆمەڵێ ماف و دەستکەوت بەهرەمەند بوون. لەو نێوەشدا بۆ هێزە سیاسییەکان بەتایبەتیش بۆ حیزبی شیوعی عێراقی، بە سەردەمی زێڕینی ئەو حیزبە دێتە ئەژمار. کیژۆڵەکەش هێمایە بۆ خەباتی ئەو حیزبە لە گۆڕەپانی سیاسیدا. ئەم دەرکەوتنەی کیژۆڵەکە لە چوار ساڵی دواتردا و لەهەمان شوێندا ئاماژەیە بە سەقامگیریی دۆخی سیاسی و باڵادەستی هێزە پێشکەوتووخوازەکانی ئەو سەردەمەی

عێراق.
دەڵێن: چوار هاوینی تریش لەهەمان بەرەبەیان و هەمان شوێندا کرێکارەکان چاوەڕوانیان کردووە و لەگەڵ شۆخە نازدارەکەدا یەکتریان گوڵباران کردووە .. دوای ئەوە ئیتر ئەو بێ سەروشوێن بووە و ئەمانیش گیرۆدەی زەردەخەنە و کۆشە گوڵی بوون و وێڵی سۆراخی.(٣)
ئەم چوار ساڵە ماوەی نێوان (١٩٥٨ تا ١٩٦٢) دەگرێتەوە. دوای ئەو مێژووە و بەتایبەتیش لە کودەتا ڕەشەکەی(٨ ی شوباتی ١٩٦٣) ئەم حیزبە و بزووتنەوەی کرێکاران لە عێراق دووچاری خوێناویترین چارەنووس دەبنەوە و کیژۆڵەکەش لە بەردەم مزگەوتی گەورەدا نابینرێت. ساڵی ١٩٧٠ جارێکی تر بەهۆی دۆخی سیاسی کوردستانی عێراقەوە (بەیاننامەی یانزەی ئاداری ١٩٧٠ تا ١٩٧٤) کیژۆڵەکە دەردەکەوێتەوە.
(هەروەها دەڵێن: لە بەرەبەیانێکی بەهاری ١٩٧٠ جارێکی تر، کیژۆڵە شۆخ و دڵفڕێنەکە بە چەپکە نێرگزەوە هاتۆتەوە و نێرگزبارانی کردوون.)(٤)
ئەمجارەش کیژۆڵەکە چوار ساڵ لەسەریەک نێرگزبارانیان دەکات و ئیتر جارێکی تر ون دەبێت. دواجار چیرۆکنووس بەم دێڕانە گوزارشت لە دەرکەوتنی کیژۆڵەکە دەکات: (لەم ڕۆژانەشدا قاو بڵاوە کە لە بەرەبەیانێکی تۆف و شوومی ئەم ساڵیشدا.. لەهەمان شوێن..ئافرەتێکی ڕەقەڵەی باڵا بەرز.. بە بێ کۆشە گوڵ و بە لێوبەباری یەوە و بە نهێنی بینراوە.)(٥) نیشاندانی ئەم ئاستانەی زەمەن (هەلومەرجی سیاسی جیاواز) لە چیرۆکەکە، ئاماژەن بە هەلومەرجی سیاسی جیاجیای عێراق و کوردستان کە ڕۆڵیان هەبووە لە دیاریکردنی شێواز و چوارچێوەی چالاکی و هەڵسوڕانی سیاسی.

مزگەوتی گەورە و حیکایەتی کیژۆڵەکە

ڕەئووف حەسەنی چیرۆکنووس زیرەکانە مزگەوتی گەورەی وەک دەبڵ ئاماژە بەکارهێناوە. جارێک وەک ڕووخساری کۆنەپەرستیی و جارێکی تریش وەک ڕووخساری شوێنی کۆبوونەوەی کرێکاران. هاتنی کیژۆڵەکە بۆ بەردەم مزگەوتی گەورە دوو ئامانجی لەپشتە. یەک؛ ڕوو بە کرێکاران و هاتنە ناو کرێکاران. چونکە سیاسەتی کیژۆڵەکە سیاسەتێک بووە نزیکایەتی لەگەڵ چینی کرێکاری عێراقدا هەبووە. دوو؛ وەک جەمسەری ڕووبەڕووبوونەوە دژ بە تێڕوانینی کۆنەپەرستی و کلتووری دواکەوتوویی کۆمەڵگە. بۆیە نیشاندانی کیژۆڵەکە و خۆ ڕووتکردنەوەی ل□ بەردەم مزگەوتی گەورەدا وەک هێمای تەحەدا چاو لێدەکرێت.
(دەڵێن: ئیمامی مزگەوتی گەورەش .. دوا بەدوای نوێژی بەیانی ..بە

ئەهلی جەماعەتی ڕاگەیاند کە: ئەو ئافرەتەی لەم شارەدا شوێنی نەدۆزیوەتەوە چاوباشقەیی تێدا بکات، بەردەم ئەم مزگەوتە نەبە، ئافرەتێکی غەیرە دینە و تا خۆتان دوورە پەرێز بگرن لێی ئیمانتان قایمتر دەبێ.)(٦)

لەگەڵ پتەوبوونی هۆگری کرێکارانی گوزەرەکە بە کیژۆڵەکەی شێخ و شەنگەکە، واتە لەگەڵ پتەوبوونی کرێکاران بە سیاسەتی حیزبی شیوعییەوە، بەندەگەی مزگەوتەکانیش ڕوونتر دژایەتییەکانیان بەڕووی ئەو سیاسەتە ڕاگەیاندووە.

(دەڵێن هەر ئەو بەیانیە بە ئەهلی جەماعەت ڕاگەیەنراوە کە: ئەو ئافرەتەی لەبەردەمی ئەم مزگەوتەدا خۆی ڕووت کردەتەوە .. سۆزانییە و هاتووە لە دین وەرمان بگێڕێ.. کە لە قاپی مزگەوت چوونە دەرەوە لەگەڵ شەیتاندا بەلەعنەتی کەن و سەری خۆتان داخەن و ئاوڕی لێ مەدەنەوە.. هەر کەسێکیش ناوی برد و باسی کرد ئەویش بە لەعنەت کەن و سەلاواتی خۆتان بدەن و بڵێن: خوایە لە شەڕی شەیتان و بەڵای ناگەهان و فیتنەی ئاخر زەمان بەدوورمان خەیت.)(٧)

ئەم ستەیتمێنتە، جەوهەری بۆرژوازی و کۆنەپەرستییە دەرهەق بە کۆمۆنیزم و سیاسەتی شۆڕشگێڕانەی کرێکاران کە هیچ شوێنکاتێک ناناسێت و ئامانجی لێدان و سووککردنی کۆمۆنیزمە. دیارە لە بەرانبەریشدا مارکسیزم و سیاسەتی کۆمۆنیستیی بەپێڕەوا تێکۆشاون ماهییەتی کۆنەپەرستانەی ئایین، وەک پایەیەکی کۆمەڵگەی ستەمکاری بۆرژوازی بە چینی کرێکار و زەحمەتکێشان ڕوون بکەنەوە. لەم چیرۆکەدا کرێکاران بە گوێدانە تەبلیغاتی کۆنەپەرستانەی مزگەوت، هەموو بە نوێژکەر و نوێژنەکەرەوە تامەزرۆن کیژۆڵەکە ببینن و تاسەیان بشکێ. دواجاریش ئەم تاسە و تامەزرۆییە دادەچەنێتە نێو پەیوەندییە خێزانییەکان و لێکهەڵپچڕانی ئەم پەیوەندییانە (کە لە تیشکی چراکانی ژیانیاندا بینینی کەرپەیەکی نازدار بووە کە پێدەکەنێ و دەشنێتەوە.)(٨) ئەم کەرپەیەک وەک هەمای ئومێد و هیوا بە دواڕۆژی ڕووناک هێڵی درامی چیرۆکەکەی بەهێز کردووە.

پەیامی سیاسی چیرۆکەکە

ئەم چیرۆکەی ڕەئووف حەسەن وەک چیرۆکێکی سیاسی دەیهەوێت کەی پەیامە سیاسییەکانی بەوپەڕی سادەیی و ڕاستگۆییەوە بخاتە بەردەم خوێنەر. چیرۆکنووس کۆشاوە پەیامەکەی بەمجۆرە نیشان بدات:

یەک: کیژۆڵەکە واتە حیزبی سیاسی وەک حیزبی خەباتکار، هەڵگری سیاسەتی کرێکارییە و هەڵوێستەکانی لەم سیاسەتەوە ئاویان خواردەتەوە. بە وشەیەکی تر حیزبی شیوعی عێراقی ئەو حیزبەیە کە نووسەر ئومێدی لەسەر هەڵدەچنێ. لەکاتێکدا خودی نووسەر تەنها چوار ساڵ (١٩٦٢ – ١٩٦٧) لە ڕیزەکانی حیزبدا خەباتی کردووە.(٩)

دوو: پایەیەکی بەرنامەی ئەم حیزبە سیاسییە دژ بە کۆنەپەرستی ئایین وەستاوەتەوە و خەباتی کردووە. لەکاتێکدا واقیع شتێکی ترمان پێدەڵێت!(١٠)
سێ: چینی کرێکار بێ گوێدانە ئایین، ڕوو لە حیزب هەنگاویان ناوە و کاریگەری ئایین بەسەریانەوە لاوازە. ئەم تێڕوانینە بە دەیەی پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو دەتوانین بڵێین دروستە، بەڵام بە دەیەی حەفتاکان و هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو بە بۆچوونی من زیادەڕۆیی پێوە کراوە.
چوار: ئاسۆی سیاسەت و داهاتووی ئەو حیزبە ڕوونە و سەرکەوتن بەسەر ستەم و چەوسانەوەی بۆرژوازی گومان هەڵناگرێت. پێموایە دۆخی حیزب لەدوای ڕاپەڕین و ڕووخانی ڕژێمی بەعس و هەروەها ئێستای حیزب بەڵگەی ئەوەن کە چیرۆکنووس نەیتوانیوە بەپێی پێویست لە تاکتیک و سیاسەتی حیزب تێبگات و لێکدانەوەی دروستیان بۆ بکات.

خوێنەر چی لەم چیرۆکە فێر دەبێت؟
یەک: خوێنەر لەم چیرۆکە بە هەمان داپۆشراوە تێدەگات کە نووسەر دەتوانێت دەقی سیاسیی بنووسێت و بەرژەوەندی چینێکی کۆمەڵایەتی لە دەقەکەیدا بەرجەستە بکاتەوە. ئەدەب دەتوانێت ببێتە بەشێک لە وێناکردن و گێڕانەوەی مێژووی تێکۆشان و خەبات لەدژی ستەم و چەوسانەوەی چینایەتی.
دوو: ئاوێزانبوونی ئەدەب و خەباتی چینایەتی، نیشاندانی ئیستاتیکا و هەڵوەستگیرییە لەبەرانبەر دژوارییەکانی ژیان و پێشێلکارییەکانی ستەمکاران. جوانی ئەدەب لەم ئاوێزانەوە دەردەکەوێت و نووسەری پێشکەوتووخواز دەتوانێت لەرێوە شوناسی خۆی وەک شۆڕشگێڕ و تێکۆشەر بەدەست بهێنێت.
سێ: هیچ دەقێکی ئەدەبیی ناکەوێتە دەرەوەی بازنە و ململانێی چینایەتییەوە. ئەم چیرۆکەی ڕەئووف حەسەن لە چەقی ئەو ململانێیە وەستاوە و ئەو جەنگە چینایەتییە بە جەنگی خۆی دەزانێت و وەفادارە پێی.
چوار: دوور لەهەر خودپەرستی و ڕەشبینی و خۆخواردنەوەیەک، ئەم چیرۆکە تەژییە لە ئومێد بە کۆشەیەکی ئینسانیی و لێوانلێوە بە هیوا بە دواڕۆژێکی نوێ. (ئێستاش کرێکاران هەموو ڕۆژێ بەرەبەیان .. دەستە دەستە ڕوو دەکەنە هەمان گوزەر و چاوەڕوانی کیژەڵە شێخ و نازدارەکە و کەشە گوێ و زەردەخەنەکەی دەکەن.(١١)
پێنج: ڕەئووف حەسەن(١٢) لەڕێگەی ئەم چیرۆکەوە زۆر سیاسیانە و بوێرانە و کرێکاریانە مێژوویەکمان بۆ دەگێڕێتەوە کە سەرباری هەر ڕەخنەیەک لەو مێژووە، جێی شانازی سەدان و هەزاران تێکۆشەر و

خەزانەکانیانن کە بە جوانی ژیانی خۆیان قوربانیان بۆ داوە و کەم تا زۆر کاریگەریشیان لەسەر هەلومەرجی سیاسی و خەباتی چینایەتی داناوە.

عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)
نیسانی ٢٠٢٦

-______________________

پەراوێز و سەرچاوەکان:
(١)ڕەئووف حەسەن، گوڵەژاکاوەکان و چاوەڕوانی، چیرۆک، گۆڤاری نووسەری کورد، خوولی دووەم، ژمارە ٧، تەمموزی ١٩٨١، لاپەڕەکانی ٤٢ – ٤٦. هەروەها هەمان چیرۆک نووسەر لە میهرەجانی ڕۆشنبیری کوردی لە شاری هەولێر لە ٢٢ ی نیسانی ١٩٨٠ خوێندراوەتەوە.
(٢)و (٣) و (٤) و (٥) و (٦) و (٧) و (٨)ڕەئووف حەسەن، گوڵەژاکاوەکان و چاوەڕوانی، چیرۆک، گۆڤاری نووسەری کورد، خوولی دووەم، ژمارە ٧، تەمموزی ١٩٨١، لاپەڕە ٤٢ و ٤٢ و ٤٢ و ٤٣ و ٤٣ و ٤٤ و٤٦.
(٩)بڕوانە سایتی کورد کۆڵێکت https://kurdcollect.com/index.ph
(١٠)موقع الرسمي للحزب الشيوعي العراقي، برنامج الحزب الشيوعي العراقي، وثائق المؤتمر الوطني التاسع. ٢٢ اذار ٢٠٢٠. https://www.iraqicp.com/index.php/ninth-conference-documents/33832-2020-03-22-17-59-47
(١١)ڕەئووف حەسەن، گوڵەژاکاوەکان و چاوەڕوانی، چیرۆک، گۆڤاری نووسەری کورد، خوولی دووەم، ژمارە ٧، تەمموزی ١٩٨١، لاپەڕە ٤٦.
(١٢)ڕەئووف حەسەن (١٩٤٥ – ٢٠١٨) ڕەئوف حەسەن لە سلێمانی لەدایک بووە. خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی و خانەی مامۆستایانی (١٩٦٤) هەر لە سلێمانی و چەندین خولیشی لە پەیمانگای بەریتانی لە بەغدا تەواو کردووە. بۆ ماوەی دە ساڵ مامۆستای سەرەتایی و ناوەندی بووە و وانەی ئینگلیزی وتووەتەوە. ڕەئوف حەسەن ساڵی ١٩٦٠ حەفتەنامەی تریفەی دەرکردووە، کە دواتر ناوەکەی بووە بە هەفتەنامەی کەش. ١٩٦١ لەگەڵ چەند نووسەرێکی تر، (کۆمەڵەی ئەدیبانی پێشنگ)ی دامەزراندووە و گۆڤارێکیشی بەناوی پێشنگ بڵاو کردووەتەوە. لە ساڵی ١٩٦٣وە هەتاوەکوو ١٩٦٧ بووە بە ئەندامی حیزبی شیوعی عێراقی و دوای ئەوە لە وێژەدا درێژەی بە چالاکییەکانی داوە. ئەندامی دەستەی بەڕێوەبەری کۆمەڵەی هونەر و وێژەی کوردی بووە. ساڵی ١٩٧٣ تیپی پێشرەوی شانۆی کوردی دامەزراندووە؛ وەرگێڕانی درامای (جەنابی موفەتیش) و کاری بەڕێوەبردنی درامای (لانەوازان)ی لە

ئەستێ بووە. ئەندامی یەکێتیی نووسەرانی کورد و سەندیکای ڕۆژنامەنووسانی کوردستان بووە. لە نێوان ساڵەکانی ١٩٨٢–٩٧٤ لە بەغدا، بە کاری ڕادیۆ و تەلەڤیزیۆنی کوردی و ڕۆژنامەوانییەوە خەریک بووە و لە ڕۆژنامەکانی: هاوکاری، بەیان، بیری نوێ، ئەستێرە، ڕۆژی کوردستان و ڕۆشنبیری نوێ هاوکار بووە. ساڵی ١٩٧٧ لە ئەمنی عامەی بەغدا گیراوە و لە زیندانی تاکەکەسیدا ئەشکەنجە دراوە. ساڵی ١٩٩٢ کراوە بە بەڕێوەبەری تەلەڤیزیۆنی هەرێم. لە ساڵی ١٩٩٣، ڕۆژنامەکانی: ئاڵای ئازادی و وەڵاتی دەرکردووە. سەرنووسەری گۆڤاری دیالۆگ و دامەزرێنەری (سەنتەری دیالۆگی ڕۆشنبیریی کورد) بووە و لە ساڵی ١٩٩٦ تا ٢٠٠٠ کاری تێدا کردووە. ساڵی ٢٠٠٢ تا ٢٠٠٤ یانەی سەرای منداڵانی دامەزراندووە و خۆی بووە بە بەڕێوەبەری. ساڵی ٢٠٠٥ تا ٢٠٠٩ ڕاوێژکاری بزافی ڕۆشنبیریی سلێمانی بووە. خاوەنی زیاتر لە ٣٧٠٠ وتار و ٢٦ کتێبە لە بوارە جۆراوجۆرەکاندا. https://ckb.wikipedia.org/wiki/

زمانی دایك: لە نێوان ونبوون و ژیانەوەدا.. فەنک تەڵعەت

زمانی دایك تەنیا ئامرازێك نییە بۆ لێکگەیشتن و گفتوگۆی نێوان تاکەکان؛ بەڵکو هەمایەکی نەتەوەیی و نیشتمانییە. زۆر لە نەتەوەکان زمان وەك دڵی نەتەوە دەبینن، چونکە دڵ بنەمای ژیانە. بۆیە دەگوترێت: "ئەو کاتەی بە زمانەکەی خۆم دەدوێم، هەست دەکەم دڵم خێراتر لێ دەدات و چاوەکانم ڕۆشنتر دەردەکەون". بەراوردکردنی زمانی دایك بە دڵ، واتای ناسنامە و شوناسی نەتەوەییەکە؛ چونکە وەك دڵ، زمانیش بۆ بەردەوامی ژیان گرنگە.

لە دنیای ئەمڕۆدا پرسی زمانی دایك بووەتە بابەتێکی گرنگ. بەپێی ئامارەکانی ڕێکخراوی یونسکۆ (UNESCO) نزیکەی حەوت هەزار زمان لە دنیادا بەکار دەهێنرێن. بەڵام نزیکەی ٤٠٪ی ئەم زمانانە – واتە هەزاران زمان – لە مەترسیی داخوران و ونبووندان. هۆکارەکانیش جۆراوجۆرن؛ لەوانە گۆڕانی ژینگە، سیاسەتی زمان، کەمتەرخەمیی دامەزراوە پەیوەندیدارەکان، لاوازیی پەروەردەی خێزان و سیستمی

خوێندن.

لەو بارودۆخەدا ئەم پرسیارە سەرهەڵدەدات:
زمانی کوردی لە کوێی ئەم هاوکێشەیەدایە؟ لە نێوان ونبوون و ژیانەوە لە چ ئاستێکدایە؟

بە وەڵامدانەوە دەبێت بگەڕێینەوە بۆ مێژووی ئەم زمانە. زمانی کوردی بە هەموو زاراوەکانەوە چەندان سەدە لە ژێر گوشار و قەدەغەکردندا بووە. سەرەڕای داگیرکارییە یەك لە دوای یەکەکان و قەدەغەکردنی وەك زمانی فەرمی لە دەوڵەتدا، زمانەکە نەك ون نەبوو، بەڵکو بە ئاشکرا و نهێنی خۆی و کولتوورە ڕەسەنەکەی پاراست. ئەدەب و هونەر ڕۆڵێکی سەرەکییان هەبوو لە ژیانەوەی زمان؛ شیعر، چیرۆك و گۆرانی بوون بە پەناگەی زمانی کوردی.

لە ماوەی نێوان جەنگی دووەمی جیهانی تا ڕاپەڕینی گەلی کورد لە ساڵی ١٩٩١، زمانی کوردی لە عێراقدا بە تەواوی ڕێگەی پێ نەدرابوو لە سیستمی پەروەردەدا بەکار بهێنرێت. ئەم بارودۆخە کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر گەشەی بەرهەمی زانستی و ئەدەبی هەبوو، بە جۆرێك کە بەشێکی زۆر لە ئەدیبان و هونەرمەندان بەرهەمەکانیان بە زمانی عەرەبی بڵاو دەکردەوە.

بەڵام پاش ڕاپەڕین، زمانی کوردی وەك دەستکەوتێکی گرنگ ناسرا و کرا بە زمانی فەرمی لە داودەزگا فەرمییەکان، هەروەها وەك دووەم زمانی فەرمی لە عێراقی فیدراڵدا ددانی پێدا نرا. ئەمە هەنگاوێکی گرنگ بوو بەرەو بەهێزکردنی ژیانی زمان. لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت گۆڕانی ژینگە هۆیەکی گرنگ بووە لەسەر زمانی کوردی و کاریگەریی نەرێنی جێهێشتووە لە ڕابردوودا.

لە هەمان کاتدا خێزان وەك یەکەم ناوەندی پەروەردە، ڕۆڵێکی بنەڕەتی دەگێڕێت. لە کۆنەوە تا ئێستە، دایبابان بە ئەرکی خۆیان هەستاون و لە ماڵەوە منداڵانیان فێری زمانی کوردی و بەها نەتەوەییەکان کردووە. بۆ ئەم مەبەستەش لە ڕێگەی ؛ گێڕانەوەی چیرۆك، شەوچرا، گۆرانییە فۆلکلۆرییەکان و کۆبوونەوە خێزانییەکان، هەوڵیان داوە زمان و بەها نەتەوەییەکان بگوازنەوە بۆ نەوەی نوێ.

هۆکارێکی تر سیاسەتی دەوڵەتە؛ ئاراستەکردنی تاکەکان بۆ بەکارهێنانی زمانی کوردی — قسەکردن و نووسین — لە ناوەندە ئەکادیمی و پەروەردەییەکان وەك زمانی یەکەم، هەروەها دەرکردنی بڕیار و یاسای نوێ بۆ بەهێزکردنی هەست بە بەرپرسیارێتیی لە

بەرانبەر زمان هەنگاوێکی پێویستە.

پەروەردە و سیستمی پەروەردە، ڕۆڵی بنەڕەتی دەبینن لە بەهێزکردنی ڕەگی زمان لە نێوان پۆلەکانەوە. مامۆستایان وەك ئەرکێك لە سەریان بەر لە زانست، زمانی دایك بکەن بە سەرەکیترین وانە بۆ قوتابیانیان، بەردەوام هانیان بدەن بۆ گفتوگۆ و چالاکییە نووسینەکییەکان بە زمانی کوردی .

لەگەڵ ئەوەشدا ڕۆڵی ڕۆژنامە و میدیا زۆر گرنگە لە دروستکردنی کەشێکی سەلامەت بۆ زمان. بڵاوکردنەوەی گوتار و وتار بە زمانی کوردی و بەردەوامی هەوڵدان بۆ ژیانەوەی زمان، ڕێگریی دەکات لە لەناوچوونی شوناسمان. بە خۆشحاڵییەوە لەمڕۆدا ژمارەیەکی زۆر کەناڵی ناوخۆیی هەن، بە زمانی کوردی بەرنامەکانیان پەخش دەکەن، جگە لەوەی ڕۆژنامەکان ڕۆژانە بە بڵاوکردنەوەی وتار و هەواڵەکان پارێزگاری لە بوونی زمانی دایك دەکەن.

لە کۆتاییدا لە نێوان ونبوون و ژیانەوە، زمانی کوردی بەوپەڕی زیندوویی مایەوە و لە ڕیزبەندی 50 زمانی گەشەکردووی دنیادا، لە پلەی 41دایە و بەردەوام هەوڵ دەدات پێگەی خۆی بەهێزتر بکات، بەڵام هێشتا پێویستی بە هۆشیاریی زیاترە بۆ بووژانەوەی کولتوور و فەرهەنگی ڕەسەنی کوردی و پشتبەستن بە ئەدەبی میلی و هاندانی نەوەی نوێ بۆ قاڵبوونەوە لە زمانی نەتەوەکەماندا.

فێنک تەڵعەت

سەردانی ترامپ بۆ پەکین!.. عوسمانی حاجی مارف

سەردانەکەی ترامپ بۆ پەکین، زیاتر تیشکی خستە سەر بەرژەوەندی و سودێکی ئاشکرا بۆ چین، هەردوو وڵات چین و ئەمریکا، گەڕاونەتەوە بۆ دۆخی ڕوبەڕوبونەوەی بازرگانی و ئابوری و ستراتیژی نێوان خۆیان، بە دوای لوتکەی شەڕی بازرگانی ساڵی ڕابردویان.
دوو ڕۆژ لە وتووێژی ترامپ و شی جین پینگ، دووپاتیان کردەوە کە

تەنانەت دوای ئەو باجانەی کە ترامپ دایسەپاندووە، واشنتۆن و پەکین هێشتا لەو ململانێیەدا گیرەدە بون کە ئاگربەستی بازرگانی لە ساڵی ڕابردوودا گەیشتە کۆتایی.
ئەم سەردانە، گرنگییەکی بەرچاوی بۆ بازاڕەکانی وزە و ئابووری جیهانی دروستکرد، بەتایبەتی بە لەبەرچاوگرتنی پەرەسەندنی گرژییەکانی دەوروبەری گەرووی هورمز و بازرگانی نێودەوڵەتی، بازاڕەکان بە تامەزرۆییەوە چاوەڕوانی هەر ڕێککەوتنێکن کە ڕەنگە نیگەرانییەکان کەم بکاتەوە و نرخی نەوتی جیهانی دابەزێنێت. گرنگی سەردانەکە، نەک تەنها لە کۆبونەوەی نێوان سەرۆکایەتی ئەمریکا و چیندا نییە، بەڵکو لە پەیامە ئابوری و بازرگانییە فراوانەکانیشیدا دەردەکەوێت.
پێشتر ترامپ لە سەردانەکەیدا بۆ سعودیە شاندێکی گەورەی بەڕێوەبەری جێبەجێکاری کۆمپانیا گەورەکانی جیهانی هێنابوو، ئەمەی ئەستاش نەخشەکە لەگەڵ چین دووبارە دەبێتەوە، ڕەنگدانەوەی بونی ئامانجی ئابوری و بازرگانییە، کە لە پرسە سیاسییە تەقلیدیەکان یان شەڕی بازرگانی تێدەپەڕێنن. ڕێگاکانی وزە، بازرگانی دەریایی، بابەتی دیار دەبن لە کۆبوونەوەکانی داهاتوودا، بەتایبەتی لەژێر ڕۆشنایی نیگەرانییەکاندا، سەبارەت بە گەرووی هورمز و ئەگەری پەککەوتنی پێداویستییە جیهانییەکان، هەروەها پرسی دەستپێکردنەوەی هاوردەکردنی نەوت و غازی ئەمریکا لەلایەن چینەوە.
گرنگی لوتکەی ئەمریکا و چین و بەرژەوەندییە جیهانییەکانی دەوروبەری، نەک تەنها لە کۆبونەوەی نێوان هەردوو سەرۆکی چین و ئەمریکاوە سەرچاوە دەگرێت، بەڵکو لە سروشتی ئەو کەسایەتییە ئابوریانەی کە یاوەری ترامپن، کە سەرۆکی کۆمپانیا گەورەکان لەخۆدەگرێت، هەوڵدەدەن لێکتێگەیشتن و ڕێککەوتنی نوێ لەگەڵ لایەنی چینی ئەنجامبدەن. سەردانەکە ڕەهەندی ئابووری قووڵ لەخۆدەگرێت، کە پەیوەندی بە وزە و وەبەرهێنان و بازرگانی نێودەوڵەتییەوە هەیە، تەنیا باسێک نییە لەسەر ناکۆکییە سیاسییەکان یان گومرگی نێوان هەردوو وڵات.
پرسی هاوردەکردنی غازی سروشتی شل لەلایەن چین و نەوتی ئەمریکا لە دیارترین بابەتەکان بووە کە باسیان لێوەکراوە، بەتایبەتی دوای ئەوەی پەکین لە ماوەی ڕابردودا بەهۆی گرژیە بازرگانی و سیاسییەکانی نێوان هەردوولا کڕینی نەوتی ئەمریکای ڕاگرت. گەڕانەوەی چین بۆ هاوردەکردنی نەوت و غازی ئەمریکی، هەندێ خواستێکی نوێ نییە، بەڵکو گەڕانەوەیە بۆ ئاستەکانی پێشوو، لەکاتێکدا ترامپ پێویستی بە دەستبەرکردنی دەستکەوتی زیادە هەیە بە ئەوەی لە ماوەی داهاتوودا بیخاتە بەردەم ڕای گشتی و بازاڕەکانی ئەمریکا، کە

ڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر ڕۆیشتنی وزە و نرخی نەوتی جیهانی دەبێت.
سەردانەکە چۆن نرخی نەوت دادەبەزێنێت؟، بەوشێوەیە دەبێت کە ترامپ دەتوانێت ڕاستەوخۆ نرخی نەوت دابەزێنێت ئەگەر سەرکەوتوو بێت لە قەناعەتپێکردنی چین، کە هیچ هەڕەشەیەک بۆ داخستنی گەرووی مالاکا یان درێژکردنەوەی قەیرانی گەرووی هورمز نییە.
قەیرانی ئێستا تەنیا پەیوەندی بە قەبارەی دابینکردنی نەوتەوە نییە، بەڵکو پەیوەندی بەو دڵەڕاوکێ و ترسە باوەی لەناو بازاڕەکانەوە هەیە، نیگەرایە جیۆپۆلەتیکیەکان، وڵاتان پاڵدەنێت بە کۆکردنەوەی یەدەگەکان لەبری ئەوەی ئازادیان بکەن بۆ بازاڕی جیهانی. دوای دواخستنی سەردانەکەی ترامپ بۆ چەند هەفتەیەک، بەو هیوایەی بەڵگەنامەیەکی تەسلیمبونی ئێران لەگەڵ خۆیدا هەڵبگرێت کە بتوانێت دانوستان لەسەر ئیمتیازاتی گەورە لەگەڵ شی جین پینگ بکا،. بەڵام ئەمە ڕووی نەداو ناچاریش بوو بڕوات. سەردانەکەی ترامپ پێویست بوو، بەڵام جگە لە دیاری و یادگاری هیچی تری لەگەڵ خۆیدا نەهێنایەوە، لە هەمانکاتدا چینیەکان پێداگرن لەسەر دەربڕینی شێوازی خۆیان بۆ بەڕێوەبردنی ململانێکان، لەباری عەمەلیەوە، هیچ ئەنجامێکی ڕاستەقینە و سوودبەخش نەبوو بۆ ئەمریکا.
لەڕاستیدا بۆ ئەمریکا سەردانەکەی ترامپ ئەو مانایەی لێدەکەوێتەوە کە جددیترین پرسە حەساسەکان چارەسەر نەکراون، بەتایبەتی ئەو پرسانەی کە واشنتۆن بە سیاسەتی پارێزگاریخوازانە و قەرزکاریەکانی پەکین وەسفی دەکات، بەتایبەتی پێگەو دەور و دەخالەتی چین لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، کە ئەو دەخالەتە تائێستا بە ترامپ و ئەمریکا سنوردار ناکرێت.
یەکەم سەردانی سەرۆکایەتی ئەمریکا بۆ چین، لە ماوەی نزیکەی دە ساڵدا، کە بازرگانی، تەکنەلۆژیا و کۆمەڵێک پرسی تری گرتەوە، لەوانە گفتوگۆی ڕاشکاوانە لەسەر بابەتەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وەک پشتیوانی پەکین بە ئێران و کاریگەریە جیهانیە فراوانەکانی قەیرانی گەرووی هورمز.
لە کاتی جەنگدا پەکین لە دوو ڕێگەی سەرەکیەوە پشتیوانی خۆی بە تاران نیشانداوە، بە بەردەوامی لە کڕینی نەوتی ئێران و پێشکەشکردنی شێوەی جۆراوجۆری هاوکاری شاراوە بە هەوڵە سەربازیەکانی کۆماری ئیسلامی، هەروەها دابینکردنی پێکهاتەی دوو بەکارهێنان بۆ بەرنامەکانی مووشەک و فڕۆکەی بێفڕۆکەوان بۆ تاران، پەکین پانتایی ئاسمانی بە درێژایی شەڕەکە بۆ ئێران دابینکردوە، ئەمەش وایکردووە هێزەکانی ئێران بتوانن زانیاری هەواڵگری خۆیان لەسەر ئامانجەکانی ئەمریکا و ئیسرائیل باشتر بکەن. لەبەرامبەردا واشنتۆن هەنگاوی ناوە بۆ بەڕەنگاربونەوەی ئەم پاڵپشتیانەی پەکین،

بە ڕێگری لە کەشتییەکانی هەڵگری نەوتی ئێران، تا سەپاندنی سزا بەسەر کۆمپانییەکاندا.
هەڵبەتە ئەوە ئاشکرایە کە ترامپ لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا خۆی لە دۆخێکی بنبەستدا دەبینێتەوە، کاتێ داوای هاوکاری لە سەرۆکی چین دەکات، چونکە چین زۆرترین کاریگەری لەسەر ئێران هەیە و بەرپرسانی ئەمریکا چەندین جار داوایان لە چین کردووە، ئەو کاریگەرییانەی لەسەر ئێران هەیەتی بەکاربهێنێت لە کاتی ململانێی ئێستایاندا.
بەڵام تا ئێستا پەکین وریا بووە لەو مامەڵەیەدا و پەرچەکردارێکی مەترسیداری بەرامبەر ئێران بەکار نەهێناوە، بەپێی زانیارییەکان، دیارترین دەستێوەردانی پەکین بریتی بووە لە فشارخستنە سەر تاران بۆ قبوڵکردنی مەرجەکانی ئاگربەستی مانگی نیسان، ئەمەش ئەوە دەردەخات کە سەرکردەکانی چین چاویان لەوەیە لە بەرامبەردا ئیمتیازاتێک لە ئەمریکا ڕابکێشن بەلای خۆیاندا.
سەردانی ترامپ بۆ پەکین، لە دوای ڕاگەیاندنی توندترین سزاکانی واشنتۆن دێت لە دژی پەکین لەسەر ئێران، کە یەکێک لە گەورەترین پاڵاوگەکانی نەوتی چین و ٤٠ کۆمپانیای کەشتیوانی پەیوەست بەوەوە کردە ئامانج، بەڵام ئەم سزایانە باس لەو ڕاستییە دەکەن کە پەکین هێشتا کاریگەرییەکی بەرچاوی بەسەر تاراندا هەیە وەک گەورەترین هاوردەکاری نەوتی ئێران، کە هیچ گەرەنتییەک نییە ئەم فشارە ئابوورییەی ئەمریکا لەسەر چین، ببێتە فشار لەسەر ئێران.! هەروەها ترامپ نەیتوانی پابەندبونی گشتی لەلایەن چینەوە دەستەبەر بکات بۆ یارمەتیدانی ئەمریکا بۆ یەکلایی بونەوەی شەڕ لە بەرامبەر ئێراندا.
بەڵام دەتوانین بڵێین کە ئەم سەردانە بەجۆرێک مانای سەقامگیری نیشانداوە و تاڕادەیەک دۆخی ئێستای ڕاگرتووە.
بە سەرنجدان بە نەبونی دەرئەنجامە ئەرێنییەکانی شەڕ لەگەڵ ئێران، دەکرا هەر دواخستنێک یان هەڵوەشاندنەوەی زیاتری سەردانەکە، وەک نیشانەی لاوازی ئەمریکا هەست پێبکرێت. لە هەمانکاتدا هیچ کام لە پرسە ئاڵۆزەکان لەم کۆبونەوانەدا چارەسەر نەکران، یان لانیکەم ئەو پرسانە بە بنەڕەتی نەزانران. چینییەکان هیچیان پێشکەش بە ترامپ نەکرد، پەکین هیچ ئەنجامێکی بەرجەستەی بە ترامپ نەدا بەدەستەوە کە بتوانێت کارنامەکەی بەهێزتر بکات یان ئەمریکا لە تاڵاوەکانی ڕۆژئاوای ئاسیا دەربهێنێت.!
ئەوەی شایانی باسە، ئەم سەردانەی ترامپ بۆ پەکین هیچ لایەنێکی نەرێنی بۆ مۆسکۆ نیشان نەداوە، چونکە ڕووسیا و چین و ئێران ئامانجێکی هاوبەشیان هەیە کە بریتییە لە کەمکردنەوەی ڕۆڵی جیهانی ئەمریکا و زیاتر بنبەستکردنی ئەمریکا لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، لە هەمانکاتدا بۆ روسیا ئەوە ڕۆشنە کە سەردانەکەی ترامپ بۆ

پەکین، ئاکامی ئەو قەیرانەیە کە ئەمریکا، لە شەڕی ئێران و گەروی هورمزدا دەرگیری بووە. وا دیارە ترامپیش، مەیلی دواخستنی کێشەکانی ل□گ□□□ چین هەیە، بەو هیوایەی خۆیان چارەسەری بکەن، یان بگوازرێنەوە بۆ سەرۆکی داهاتووی ئەمریکا.

لە بنەڕەتدا چین، ڕۆژئاوا لە داڕمانی دەستبەجێی ئابووری ڕزگار دەکات و لە بەرامبەردا دەرفەتێک بۆ گەشەکردن و فراوانبوونی ئابووری بەدەست دەهێنێت، وەک ڕکابەرێک لەبەرامبەر ئەمریکا و زلهێزەکانی تری جیهاندا، بە هەوڵی بەدەسەتهـێنانی زۆرترین باڵادەستی بەسەر بازاری جیهاندا.

سەرەڕای هەر ڕاگەیاندنێکی گەشبینانە و ئاهەنگێڕانە کە بە پرۆتۆکۆڵەوە بەڕێوەدەچن و چاوەڕوانی ترامپە لە پەکین، بەڵام ئاشکرایە لە ململانێی زلهێزەکاندا ئەم پەیوەندیە بە دوور دەبێت لە بەرهەمهێنانی یەکلاکردنەوەیەکی گشتگیر. ململانێی ئێران هێشتا چارە نەکراوە، گرژیەکان لەسەر تایوان بەرەو هەڵکشان دەچن، شەڕی بازرگانی زۆر دوورە لە کۆتایی، وزە و کانزاکانی زەوی دەگمەن، لە شەڕی دووبارە داه□شتنەوەی هاوسەنگی هێز، لە سەدەی بیست و یەکدا دەبنە چەکی جیۆپۆلەتیکی.

ڕۆشنە کە ترامپ بە پێگەیەکی بەهێزەوە ماڵئاوایی لە چین نەکرد، لەئاکامدا ئەوە ڕۆشنە کە پێناچێ ترامپ بە پێگەیەکی بەهێزترەو بۆ جارێکی تر بگەڕێتەوە چین، ئەمەش نیشانیداین پێگەی ترامپ لە بەرامبەر شی جینپینگ لاوازەو لاوازتر دەبێت.!

لەبارەی ڕۆمانی ” شانشینی ئەگباتان “.. رۆژگار خالید

نووسەر ڕۆمان ” نەبەز گۆران “

گوزەرێکی خەیاڵی بەنێو شانشینی ئەگباتان و ئیمپراتۆریەتی ماد .
تەنها دەتوانم ئەوە بگێڕمەوە :.
بەتەواوی کەس نازانێت ئەو شوومەیە چ بوو ؟!
هەر کەسێک شتێک دەگێڕێتەوە !!
هەندێک دەڵێن خوێنی مرۆڤیان خواردووە !!

هەندێکی دیکە دەڵێن خەتای قەڵەڕەشەکانە لە لێواری دیواری شوراکان نیشتوون و ئاوازی خەمگینیان چڕیووە .
هەندێکی دیکە دەڵێن خەونی ڕەشیان گێڕاوەتەوە !
هەموان دەستەوەستان و بێدەنگبوون !
هیچ کەسێک نەبوو داوای مشتێک ڕووناکی بکات و بەناو ئەو تاریکییەدا بەئەسپایی بڕوات !!
یانیش داوای چەند گوڵێک بکا یانیش داوای چەند دەستنووسی بکات و شانازی بەڕابردووی نەتەوەکەی بکات .
هیچ کەسێک نەبوو پێیەکانی لەئاوی ڕووبارەکە دەربهێنێت و وانەکات ئاوی ئەو ڕووبارە پیس نەبێت .
هیچ کەسێک نەبوو بەبازرگانەکان بڵێت هێشووی ترێ باغستان ب□نە ئیمپراتۆری بابلیەکان ، لەکاتێکدا هێشووی ترێ دەبێتە کچێکی جوان وەکو ڕەشەبا و گەردەلول ئارامی دەهێنێت بۆ شانشینەکە و شارەکە .
پێتان دەڵیم ئاگاتان لەو کاروانچیانە بێت دەچنە خاکی حەکیمان و سینوهۆکان لەبیریان بێت چارەسەری ئەو نەخۆشیەی بهێننەوە تووشی حیکایەتخوانی کۆشکی پاشای بووە دەنگی هەڵدەوێرێت ، ئەگەر حیکایەتخوانی پاشای بمریت ، ئەوەی گوێمان لێدەبێت دواهەمین چیڕۆکی ئەم شانشینە دەبێت .
لەبارەی ڕۆمانەکەی //
دەتوانم بڵێم ڕۆمانێکی یەکجار تایبەتە سنووری نێوان خەیاڵ و مێژووی نەتەوەیەک دەبڕێت و هەموو ئەوشتانە ورد و خاش دەکات لەخەیاڵ و زهنی هەر یەکێکمان هەیە لەبارەی مێژووی کورد و شێوەژیانی مر□قی کورد ، لەگەڵ ئەوەشدا چەندە لە گێڕانەوەی ڕۆمانێک دەچێت ، هێندەش لەوە دەچێت کەسێک گەواهی بەسەر ئەو شتانە بدات بینیویەتی .
هەربۆیە دەیان پرسیار و کۆد و بابەتی نهێنی هەستی پێدەکرێت لەبارەی ژیانی کۆشک و قەڵا و تەلارەکان و ژیانی پاشا و دەستوپێوەندەکەی و باس لە سەرەوەت و سامانی پاشا و شانشینەکەی دەکات ، لەگەڵ ئەوەشدا وردتر دەچێتە نێو ژیانی خەڵکی شانشینەکە لەبارەی دابونەریت و کلتور و زمانی و جل و بەرگ و مۆسیقا و بنووس و تۆمارەکانی کۆشک هەموو شتێک دەگێڕێتەوە .
بۆیە بەگشتی ڕۆمانەکە لەسەر چەند پرسێکی باڵا نووسراوە :.
” ئازار “
بەبێ ئەوەی هەست بکەین لەپڕ پێمان دەڵێت خەریکی نووسینەوەی ئازارم ، مر□ق ب□بێ ئازار و بیرکردنەوە دەیەوێت بەچ مەبەستێک بگات ؟!
ئەو ئازارە کاتێک هەستی پێدەکەین هەموو شتێک دەبێتە خەیاڵ .

” خۆشیەکانی پاشا “

پاشا هەندێ بەدوای ژن و سەماکار و ئاهەنگی شەوانە و خواردن و خواردنەوە و خۆمەستکردن بووە هەندێ لەخەمی ئەوە نەبووە شانشینەکە بپارێزیت !!

هەربۆیە هەموو کاتێک بەدوای" ئاشتی دوور و درێژ بووە " و چەند شانشینێکی گچکەی وەک قەڵغان و خۆپارێزی و دروستکردووە .

ئەم لێکدانەوەیە بۆ " شارستانیەتی ماد" هەمان شتە ، پاشا لەخەمی فراوانکردنی سنووری شارستانیەتەکە نەبوونە هاوشانی شارستانیەتی فارس و بابل و میسر و یۆنانیەکان !!

بۆیە وەک ڕەخنەیەک نووسەری ئیتاڵی نیکۆلۆ مەکیاڤالی لە " لاپەڕە 48 " لە " کتێبی میر " * لەبارەی شارستانیەتی ماد دەنووسێت :.

ئیسراحەتی دوور و درێژ لەکاتی ئاشتیدا ڕوحی شەڕکردنی لەناو " شارستانیەتی ماد " کوشتبوو .

- ئەم کتێبە وەرگێڕاوە بۆ زمانی کوردی لەلایەن " بەختیار ئەحمەد صالح " .

” مێژووی کۆن “

خەیاڵمان دەگەڕێنێتەوە بۆ سەرەتاکانی دروستبوونی " شارستانیەتی ماد " هەست دەکەین ئێمەی کورد خاوەنی جوانترین و باشترین شارستانیەتی ناوچەکە و مرۆقایەتی بووینە .

بەڕێز فەتحی مدرس لە " کتێبی براسەز " لەبارەی مێژووی نەتەوەی کورد و دەسەڵاتی کورد و سنووری شارستانیەتی کوردی بەم شێوەیە دەنووسێت :.

” ئاماژەکانی کات لاپەڕە 63 “

مرۆق لەدەرئەنجامی زانین و داهێنانەکانی خۆی بۆ تۆمارکردنی ڕووداوەکان بەدرێژایی قۆناغەکانی شارستانیەتەوە لەڕێگەی دەربڕین و کارکردنی زۆر و ئەزموونی ژیان بەگشتی گۆڕانکاری بەسەردا هات و داهێنانی کردووە لەدانانی کات وەک پێوەرێکی گرنگ لەژیانی خۆیدا .

” ئاماژەکانی شوێن لاپەڕە 69″

دەستکاریکردن یاخود دەستنیشانکردنی شوێن لەڕووی ڕێنووسە دەزراوەکان گەرنگە ، بۆ دڵنیابوون لەچەسپاندنی شارستانیەتەکە و زمان و نەتەوەی کورد ، خاڵی بەهێزی پێگەی کوردە بۆ ئەوەی ڕاستیەکان بنووسێتەوە یاخود لەئەدەبیاتی کوردیدا شوێن و شێوەژیانی مرۆڤی کورد ئاماژەی بۆ بکرێت وەک ناوچەسنووریەکان و دەشتایی و شاخاویەکان و ئاویەکان بە

ئەوەی توانای دەسەڵاتی " شارستانیەتی ماد " ببینرێت لەڕووی توانای جەستەیی و بەرگری لەکاتی جەنگدا .

“ئاماژەکانی زمانەوانی لاپەڕە 77 “

بۆ ئەوەی لەشێوەژیانی ڕابردووی مرۆڤی کورد تێبگەین و پەیوەندی بەهەلومەرجێکی گرنگ هەیە ، بۆ ئەوەش زمانی کوردی لەڕووی ڕێنووس و ئاخاوتن و پەیوەندی گرنگە ، چونکە زمانی کوردی لەناوچەیەک بۆ ناوچەکانی دیکە دەگۆڕێت ، ئەم گۆڕانەش دەگەڕێتەوە بۆ بوونی زاراوەی جیاواز بەهۆی کاریگەری جوگرافی و پێکهاتە و پیشەی خەڵک و سنووری پەیوەندییە گشتییەکان کەهۆکارن بۆ ئەوەی زمانی کوردی یەکگرتوو نەبێت و لەقەوارە و ناوچەی بچووکدا بمێنێتەوە .

هەر ئەمەشە وایکردووە " شارستانیەتی ماد " نەتوانێت سنووری زمانەکەی فراوان بێت هاوشانی فارس و ڕۆم و ئاشورییەکان .

وە خاڵیکی دیکەی لاوازی نەتەوەی کورد ئەوەیە ئایینی ئاسمانی نەبووە هاوشانی نەتەوەکانی دیکە ، وەک کتێبە ئاسمانییەکانی " تەورات و ئینجیل و قورئان " .

وە خاڵیکی دیکە خاوەنی داهێنانی زانستی و فەلسفەی نەبووە هاوشانی شارستانیەتی چینییەکان و هیندۆسەکان و میسریەکان و ڕۆمەکان و یۆنانییەکان .

ئەم سێ ئاماژەیە وایکردووە کورد وەک نەتەوە بۆ هەمیشە بەتەنها بمێنێتەوە و کاریگەری ئەرێنی نەتەوەی دیکەی بەسەرەوە نەبێت ، لەهەمانکاتدا خاڵیکی بەهێزیشی ئەوەیە بۆ هەمیشە لەناونەچێت، چونکە خاڵی بەهێز و هاوبەشی هەموو کوردێک ئەوەیە زێدی خۆی و خاکی خۆی و کلتور و زمانی خۆی پاراستووە و کارێکی هاوبەشی هەموو کوردێک بووە .

ناوەڕۆکی ڕۆمانەکە بەم شێوەیە :.

لەڕێگەی پیاوێکی بەئەسلزادە دایک و باوکی" ماد " ڕۆمانەکە دەگێڕێتەوە سەرەتا وەک گەڕیدە گەشتەکەی دەکات بەرەو شارستانیەتییەکانی ناوچەکە ، دواتر ڕوو لە شانشینی ئەگباتان دەکات کاتێک دێتە شانشینەکە وەک موغ یانیش وەک پیاوێکی دیندار خۆی نیشان دەدات .

کاتێک دەزانی کۆشکی پاشای پێویستیان حیکایەتخوانی نوێ هەیە ، ئەم پیاوە دەچێتە کۆشک ئیدی ئەم شانشینەکە بەجێ ناهێلێت و لەپاڵ حیکایەتخوانی دەستدەکات بەخوێندنەوەی بنووس و نامەکانی ژووری تۆمارەکانی کۆشک لەسەر مێژووی " شارستانیەتی ماد " نووسراوە ، مێژوویەکی کۆن دەگێڕێتەوە .

لەکۆتاییەکانی ڕۆمانەکە دەزانین ئەو کەسە بەهۆی

بڵاوبوونەوەی نەخۆشی□کی کوشندە لەشارەکەیدا ڕۆیشتووە ، دوای ئەوەی هاوسەرەکەی و دایک و باوکی دەمرن ، دڵی دەشکێت .

ئەگەرچی لەلای ئەو هەموو شتێک لەخەون دەچێت و هەموو شتێک لەخەیاڵ دەچێت :.

ئارتینی موغ یانیش ئارتینی حیکایەتخوان 3 چیرۆک دەگەڕێتەوە ، هەر چیرۆکێکیان مانایەکی تایبەتی هەیە کۆدی نهێنییەکان دەکاتەوە :.

چیرۆکی یەکەم //

دەگەڕێتەوە پیاوێک هەنگوینی دەفرۆشێ و کەرەی دەکڕێت قەدەری ژیان وادەکا ئەو شتەی دەفرۆشیت بەهەمان کێش بکڕێتەوە ، کاتێک فێڵی بکەی فێڵت لێدەکرێتەوە .

پوختەی چیرۆکەکە ئەوەیە باشەی بکە باشە دێتەوە پێش و خراپەی بکە بێگومان خراپە دێتەوە پێش ، ئەگەر ئەو چیرۆکە بۆ پیاوێک ڕاستبێت بێگومان بۆ شانشینی ئەگباتانیش هەمان شتە بۆیە گەندەڵی وادەکا جیاوازی چینایەتی و نادادی و ستەم دروستبێت .

چیرۆکی دووەم //

لەناوەڕاستی ڕۆمانەکە نموونەی پاشایەک دەهێنێتەوە ڕۆژێک بەردێک لەسەر ر□نگ□ی دادەنێت و چاوەڕێ دەکات بزانێت خەڵک چ دەلێن و کێ هەستی بەرپرسیاریەتی هەیە و لەخەمی ئەوە دەبێت بەردەکە لابدات لەجیاتی ئەوەی ڕەخنەی بگرێت و گلەیی بکات .

پوختەی چیرۆکەکە پێمان دەڵێت بەشێوەیەکی گشتی مرۆڤەکان دەتوانن شانشینەکەیان بپارێزن کاتێک ئەو چیرۆکە دەگ□ڕێتەوە هەست دەکرێت هەمووان ناڕازی و بێدەنگن هەموو شتێک کۆتایی هاتووە .

چیرۆکی سێیەم //

مانایەکی جوان بەدەستەوە دەدا لە سەرەمەرگی خۆیدا ئەو چیرۆکە دەگ□ڕێتەوە :.

چیرۆکی " خۆشبەختی _ سەروەت و سامان _ خۆشەویستی " ململانێی دەکەن :.

ئەگەر ئەم ململانێیە بۆ خێزانێک یاخود شانشینی بێت هەمان شتە ، سەروەت و سامان چەندە گرنگە و خۆشبەختی سەد هێندە گرنگە .

پوختەی چیڕۆکەکە پێمان دەڵێت بەبێ خۆشەویستی مرۆڤەکان ناتوانن بەردەوام ببن !

لەکۆتایی ڕۆمانەکە //

کۆشک چۆڵ دەبێت و نەیارەکان کۆشک جێدەهێڵێن و هیچی دیکە
پاڵپشتی ئەو شانشینەناکەن چونکە دووبەرەکی و ململانێی
خێزانی هەموو شتێک تێکدەدات .
تەنها شتێک بکرێت ئەوەیە هەموو کوردێک خەمی لەت لەت
بوونەکەی بخۆین .
چەند بەشێکی کورتی ڕۆمانەکە بەم شێوەیە دەنووسمەوە :.

” خەونی پاشاکان “

خەونی پاشاکان لە خەونی مرۆڤە ئاساییەکان ناچێت پاشاکان
کاتێک خەون دەبینن خەونەکەیان لێکدەدرێتەوە و مەملەکەتەکەی
پێهەڵدەسەگێنرێت ، لەوانەیە هەژارەکان و مرۆڤە ئاساییەکان
زۆربەی شەوەکان خەون ببینن و هیچکات خەونەکەیان نابن□ت□
باسی دەوروبەر ، ئەمما خەونی پاشایان جێگەی تایبەتی هەیە .
” لاپەڕە 77 “

” ژووری تۆمارەکان “

بەرپرسی تۆمارەکان ئەو پیاوەی هەموو شتێکی دەزانی بێدەنگیش
بوو بەیەک ووتە هەموو شتێکی دواند :.
” مرۆڤ بۆ ئەوەی ئەو شتانە پیشانبدات خۆی مەبەستیەتی ،
هەمیشە ناڕاستی نیشانبدات . ” لاپەڕە 66 “

” بابل بەهەشتێکە وەسف ناکرێت “

مرۆڤ هەتا نەگاتە دەروازەکانی شارشتانیەتی بابلییەکان
نازانێت مرۆڤ چ داهێنەرێکی مەزنە ، ئەوەی وایکرد هەموو
شتێک ببێتە خەیاڵ جەنگی نەبڕاوەیە .
لەسەردەمی کۆندا خەیاڵ ئەوەندە بەهێزە بووە بیرکردنەوە و
خەیاڵ گەیشتووەتە ئاستی بەپیرۆزکردنی مرۆڤ و گەیاندنی
بەئاستی پەرستن و خوداوەندی .
گێڕانەوەکان بەشێوەیەکی جیاوازە دەبینرێت دەتوانی وەک
بازرگانی یاخود وەک گەڕیدەیەک یانیش وەک کۆیلەیەک ئەو
شتانە ببینی کاتێک هەزاران میل دەبڕی و شارەکە دەبینی .
کاتێک هەزاران دیل هەن هەزاران کەنیزەک هەن ، هەزاران
کۆیلە و خواجەیان دەخستە ئیشەکانیانەوە بۆ دروستکردنی ئەو
بەهەشتە .
لاپەڕە ” 212 و 213 “

” بخۆرەکانی دەسەڵات “

ئەوانە کۆمەڵێک بخۆرن هەر کەسێک خوانیان بۆ بڕازێنێتەوە
بەو جۆرە دەمی تێدەخەن ئێستا دەبینی ئەمانە بەکەڵکی ئەوە
نایەن جارێکی تر متمانەیان پێبکرێتەوە کەسێک توانی یەکجار
پشت لە خەڵکەکەی بکات و بچێتە پاڵ دوزمنەکەی ئەو کەسە

شایەنی ئەوە نییە جارێکی تر لەناو هەمان خەڵکدا بژیت ، لەئێستادا بەدەستی خۆم گرێیەکە نەکەمەوە سبەی ڕۆژبوون بەچەند گروپێک و کەسی دیکە ناکرێتەوە . " لاپەڕە 112 "

" میر زەردەشت "

هەموو چاوەڕێی ئەوەبوون شوێنی باوکی بگرێتەوە کەچی پشتی لەهەموو شتێک کرد و ڕۆیشت ، دوای هەڵبژاردنی ژیانی گۆشەگیری ڕایگەیاند پەیامی ئایینی بەهاتووە ، لە ئەشکەوتەکە دێتە خوارەوە لەسەر ڕێگەی بەگوندێک تێپەڕێ دەبێت بەیە کۆمەڵێک خەڵک دەبینی و کۆیاندەکاتەوە و دەچێتە سەرتاشێ بەردێک و بەدەنگێکی پڕ لە بڕوا بەخۆبوونەوە دەڵێت .:

هەموو بتەکان بشکێنن ئەو بتانەی ئێوە دروستان کردوون بە ئەوەی بیانپەرستن نەدەبنە خوداوەند و نەدەتوانن خۆیان بپارێزین ، پێش ئەوەی بتە بەبەرد دروستکراو و بەدار دروستکراوەکان بشکێنن ئەو بتانە بشکێنن لەهۆش و ناختانن ، هیچ کەسێک پیرۆزمەکەن .

ئەوە ئەی خەڵکینە دەستهەڵگرن لە پیرۆزکردن و خۆبچووکردنەوەی خۆتان لەبەردەم کەسانی خۆ بەگەورەزان .

پیرۆزیەکان لەسەر زەوی نین و لەشوێنی دیکەن دوای مردن دەیانبینن و خوداوەندە کۆنەکان بەکەڵکی خەڵکی ماد نایەن .

" لاپەڕە 165 "

" خەونی خاک "

خەونی گەورە ئەو خەونەیە پەیوەستە بەخاک و شانشینەوە ، نابێت خەڵک وای لێبێت خەونەکانی ببەستێت بەپاشایەکەوە یا شازادەیەکەوە . " لاپەڕە 13 "

" نهێنی ژیان "

مرۆق بەپاراستنی نهێنییەکانی ژیانی بەهێز دەمێنێتەوە ئەو کەسانەی نهێنییەکانیان نەماوە بۆی بژین ئەو کەسانە تووشی سەرگەردانی دەبن ، پاراستنی نهێنییەکانی ژیانی خۆت پاراستنی هەیبەتی ژیانتە . " لاپەڕە 29 "

" پەرچەمی شانشینەکە " *

پێش بەیاردان لەسەر دروستکردنی شارەکە پاشای گەورە داوادەکات هەموویان پێکەوە یەک پەرچەمیان هەبێت و ئەو پەرچەمە بکرێتە ڕەمزی ڕێککەوتنەکە .:

- دەشتەکییەکان ڕەنگی زەرد هەڵدەبژێرن .
- بنارییەکان ڕەنگی سەوزی ناوچەکەیان هەڵدەبژێرن .
- کۆچەرییەکان ڕەنگی سوور هەڵدەبژێرن .

سێ ڕەنگەکە پێکەوە دەدوورن و دەبێتە پەرچەمی خەڵکەکان و

دوایی پەرچەمی شارەکە و شانشینەکە و پاشان " شارستانیەتی ماد " .

تێبینی /

- لە ئێستادا ئەو پەرچەمە لە کوردستانی ڕۆژئاوای وەک ئاڵای کوردستان دەناسرێنەوە . " لاپەڕە 37 "

" نووسینەوەی مێژوو "

من کەمردم ئەوەی لەدوام دەگوترێت چ باشبێت و یان خراپ سوودێکی هەیە ؟!

مرۆق مێژووە کەمێژوویەکەی پیس بێت چ بەمانی یا نەمانی جیاوازی نییە ، هەستدەکەم مرۆق خۆی پیس بێت زۆرباشترە لەوەی مێژوو بەپیسی باسی بکات ، چونکە تەنها مێژووە ناهێڵێت مرۆڤی پیس و مرۆڤی پاک ونبن ، هەربۆیە مرۆڤی گەورە تەنها بۆ ئەم زیانە ناژیت خۆی تێدا بووە بۆ ئەو زیانەش دەژیت خۆی تێدا نییە . " لاپەڕە 60 "

" گەڕانەوە بۆ سەردەمی منداڵی "

منداڵیت لەکوێ بێت بەشێکی یادەوەرییەکانت لەوێ دەبن ، مرۆڤ هەتا گەورەبێت مەیلی گەڕانەوەی بۆ سەردەمی منداڵی زیاتردەبێت ، چ دەکەیت بیکە منداڵی بەشە جوانەکەی ژیانتە و گەڕانەوە بۆی ماندوویەتی گەورەیت دەحەوێنێتەوە و ئاوپرژینی دەکات ! " لاپەڕە 123 "

پەروەردەکردنی منداڵان بە گەشبینی.. ڕەزا شوان

گەشبینی بریتییە لە توانای مرۆڤ، بۆ قبوڵکردنی هەموو شتێک لە ژیاندا، بە باش و خراپییەوە. لە هەمان کاتدا هەوڵدانە بۆ گەیشتن، بە خەون و هیوا و بە ئاواتەکانی. گەشبینی بە تێڕوانینێکی ئەرێنی و هیواخوازانە لە ژیاندا پێناسە دەکرێت. کە مرۆڤ چاوەڕێی ئەوە دەکات، کە لە هەلومەرجی جۆراوجۆردا، باشترین ئەنجام بەدەستبهێنێت. گەشبینی یەکێکە لە چەمکە ئەرێنییە گرنگەکان لە دەروونناسیدا. نزیکە لە هاوواتای بەختەوەری و

متمانە بەخۆبوون و سەرکەوتن. گەشبینی بیرکردنەوەیەکی ئەرێنییە، توانای بینینی دیوی رووناک و گەشاوەی ژیانە.
گەشبینی یارمەتیی هەموومان دەدات، بە ئەوەی بەسەر بەرەکگیری و بەرهەڵستەکاندا سەربکەوین و رووبەڕووی سەختییەکانی ژیانمان ببینەوە. گەشبینی کاریگەرییەکی ئەرێنی لەسەر تەندروستیی دەروونی و جەستەییمان هەیە. بەشداربە لە باشترکردنی کوالیتی ژیانی گشتیمان.
گەشبینی گەڕینی تاریکییە بە رووناکی. گەشبینەکان لە تاریکیدا رووناکی دەدۆزنەوە.

گەشبینی کارامەییەکی فێربوونە، نەک خەسڵەتێکی بۆماوەیی. توێژینەوەکانی دکتۆر (مارتن سێلیگمان) دەریدەخەن کە لە سەدا حەفتاو پێنجی خەڵکی توانای پەرەپێدانی بیرکردنەوەی گەشبینییان هەیە. لە رێگەی راهێنانی ستراکتەرییەوە. بە بەکارهێنانی مۆدێلی (ناخۆشی، باوەڕ، دەرئەنجام، ئارگومێنت، هاندان).
بە درێژایی ساڵانی رابردوو، بە چەندین شێوە، پێناسەی چەمکی گەشبینی کراوە. تارە هاوبەشەکانی نێوان پێناسە جۆراجۆرەکانی گەشبینی، بریتییە لە: بیرکردنەوەی ئەرێنی سەبارەت بە داهاتوو. کە کاریگەرییان لەسەر بیروباوەڕ و رەفتارەکانمان هەیە.
گەشبینی و هیوا، پەیوەندییەکی نزیکیان بەیەکەوە هەیە. لە جیهانی ئەمڕۆدا، کە بەرهەڵست و بەرەکگیرییەکان بێکۆتایی دەردەکەون. گەشبینی و هیواخوازی، بە داهاتوویەکی گەشتر و ژیانێکی باشتر و ئاسوودەییەکی زیاتر، زۆر پێویستن.
چۆن دەتوانن گەشبینی لە منداڵەکانتاندا بڕوێنن؟
منداڵانی ئەمڕۆمان، لە جیهانێکی پڕ لە هەوراز و نشێو، لە بەرهەڵست و بەرەکگیری و کارەسات و گوماندا دەژین. چاندنی گەشبینی لە منداڵەکانتاندا، لە هەموو کاتەکانی رابردوو، پێویستیتر و گرنگترە. دەروازەی داهاتوویەکی دڵخواز و گەشتر بکەنەوە و منداڵەکانتان. فێری هونەری گەشبینی و هیواخوازییان بکەن. ئەگەرچی منداڵان بە سروشتی و بە ڕەمەکی گەشبینن. تا ئێستاش دەروونناسان نازانن، بۆچی منداڵان لە رادەبەدەر گەشبینن.
پرۆفیسەر (لیا واتەرز) دەڵێت:"گەشبینی توخمێکی سەرەکیی دەروونییە. دەتوانین لە منداڵەکانماندا بیچێنین.. ئەوە چەکی نهێنی پەروەردەکردنی منداڵانە، لەسەر بنەمای

هەز".
لە جیهانەکدا، کە منداڵان ڕێژانە بەرکەوتی میدیای دیجیتاڵی دەبن، پەروەردەکردن و هاندانی منداڵان لە تەمەنێکی بچووکەوە بۆ گەشبینی، دەتوانن بە کارامەییەکانی ژیانی بنەڕەتی وەک: خۆڕاگری، کۆڵنەدان، متمانە بەخۆبوون، بیرکردنەوەی ئەرێنی، سەرزداری، بەبگەن. گەشبینی کاریگەرییەکی قووڵی، لەسەر شادی و دڵخۆشی و بەختەوەری منداڵان هەیە، توانایەکی زیاتری سەرکەوتنیان لە ژیاندا پێیاندەبەخشێت.
(دالای لاما) دەڵێت:" زۆر گرنگە یارمەتیی منداڵان بدرێت، سەرەڕای سەختییەکان، دەست بە هیوا و گەشبینییەوە بگرن".
گەشبینی کلیلی سەرکەوتنە. ئەو منداڵانەی کە گەشبینن، لە خوێندنی ئەکادیمیدا سەرکەوتوون. بەڵام ئەو منداڵانەی کە دەبنە نێچیری ڕەشبینی، زۆرجار لە رووی ئەکادیمییەوە، خۆیان لە دواوە دەبیننەوە. زیاتریش تووشی شکستی و کێشەی تەندروستی دەروونی و سترێسی دەبن.
دکتۆر (مارتن سێلیگمان) نووسەری پەرتووکی بەناوبانگ (منداڵی گەشبین) کە پڕفرۆشترین پەرتووکە لە (نیویۆرک تایمز)، دەڵێت:"تێگەیشتم کە فێرکردنی منداڵان بۆ گەشبینی، لەوە تێدەپەڕێت کە تەنها راستکردنەوەی ڕەشبینی بێت. بەڵکو بریتییە لە بنیاتنانی هێزێکی ئەرێنی و توانینێکی داهاتووی گەشبینیانەی نەگۆڕ. دەکرێت بە درێژایی ژیان جێبەجێبکرێت. نەک تەنها بە بەرەنگاربوونەوەی خەمۆکی و هەڵسانەوە لە شکستی. بەڵکو بە ئەوەی وەک بناغەیەک بۆ سەرکەوتن و چالاکی بێت".

گەشبینی لە ئەدەبیاتی منداڵاندا:

بەرهەمە ئەدەبییەکانی منداڵان، هاوشێوەی فۆرمەکانی تری هونەری منداڵان، توانای دروستکردنی کاریگەرییەکی سەرزداریان لەسەر خوێنەرانی منداڵان هەیە. نووسەرانی ئەدەبیاتی منداڵان، دەتوانن سروشتی گەشبینیانەی کارەکتەری خەیاڵی
بە شێوازێکی جۆراوجۆر پیشان بدەن. گەشبینی بابەتێکی باوی ئەدەبیاتی منداڵانە، دەکرێت بە چەند ڕێگەیەک تێبینی بکەین:
١- کۆتاییەکی خۆش: زۆربەی پەرتووکەکانی منداڵان، بە تایبەتی ئەو چیرۆکانەی بۆ منداڵان نووسراون. بە گەشبینی و ئەرێنی کۆتاییان هاتووە. ئەم کۆتاییانەش هەستی گەشبینی لە منداڵاندا دەچێنن.
٢- سەرکەوتن بەسەر ئاستەنگییەکاندا: زۆرێک لە چیرۆکەکانی منداڵان، پاڵەوان و کارەکتەرەکانیان، رووبەڕووی بەرهەڵستی و

سەختییەکان دەبنەوە و بەسەریاندا سەردەکەون. منداڵان لێیانەوە فێری ئەوە دەبن کە بە ئیرادە، متمانە بەخۆبوون، ئازایەتی و هیوادارییەوە، دەتوانن کێشەکانیان چارەسەربکەن و بەسەریاندا زاڵبن.

٣ـ پەیامی ئیلهامبەخش: بەشێکی زۆری چیرۆک و هۆنراوەکان بە منداڵان پەیامی ئیلهامبەخشیان تێدایە. سەبارەت بە خۆشەویستی و هاوڕێتی و میهرەبانی و رۆحی یارمەتیدان و جوانی ژیان. ئەمانەش تێڕوانینێکی ئەرێنی لە منداڵان پەروەردە دەکەن.

٤ـ فانتازیا و خەیاڵ: بەکارهێنانی فانتازیا و خەیاڵ، لە ئەدەبیاتی منداڵاندا، دەتوانن یارمەتیدەری گەشبینی بن. بەو پێیەی ئەم توخمانە رەنگە بە منداڵان دەدەن، باوەڕ بە ئەستەم نەکەن و ئاواتەخوازی هێنانەدی هیوا و خەونی گەورە بن.

٥ـ وانەی رەوشتی: زۆرێک لە چیرۆک و هۆنراوە و شانۆکانی منداڵان، وانەی رەوشتییان لەخۆگرتوون کە هاندەری گەشبینین. وەک: گرنگی میهرەبانی، دڵسۆزی، باوەڕ بەخۆبوون، هاوکاری، خۆڕاگری، کۆڵنەدان، سەرکەوتن،… هتد.

٦ـ هیوا: بەشی هەرە زۆری چیرۆک و رۆمان و هۆنراوە و شانۆکان بە منداڵان، هەستی گەشبینی و هیوای هێنانەدیی داهاتوویەکی باشتر بە منداڵان دەبەخشن. فێری ئەوەیان دەکەن، کە لە سەخترین بارودۆخەکانیشدا، گەشبین و هیوادار و خۆڕاگربن.

٧ـ چارەسەرکردنی کێشەکان: ئەو منداڵانەی بە بیرکردنەوەی گەشبینی پەروەردە دەکرێن، توانایەکی باشتریان لە چارەسەرکردنی کێشەکانیاندا هەیە. لە روانگەیەکی گەشبینییانەوە، فێردەبن و پەند و وانە وەردەگرن و خۆڕاگرییان بەرزدەبێتەوە. زیاتریش کراوە دەبن بەرامبەر بە بەرەکگیرییەکان و ئەزموونە نوێیەکان.

٨ـ سروشت و جوانی: زۆر جار چیرۆک و هۆنراوکان بە منداڵان، جوانی جیهانی سروشت و چێژە سادەکانی ژیان وێنا دەکەن. ئەمەش پەروەردەیەکی پێزانینە بۆ ئەفسووناوی جیهانی دەوروبەرمان و تێڕوانینێکی گەشبیناتر.

٩ـ پەندی پێشینان: پەندی کوردی زۆرمان هەیە، کە هاندەرن بۆ گەشبینی و خۆڕاگری و کۆڵنەدان. دەکرێت مەبەستەکانیان بە منداڵان روون بکرێنەوە. وەک:

“لە دوای تەنگانە.. شەنەیی دێت”، “سەبر تاڵە.. بەرەکەی شیرینە”، “شیر بەرە بەرە.. دەبێتە کەرە”، ” ئەگەر سەبر بکەیت.. لە بەرسیلە حەلوا دەکەیت”.

نەرویج: ٢٠٢٦

تیرێژ ووتار.. نەوزاد بەندی

— تیرێژ —

تیرێژ بریتییە لە چەپکە تیشکێک لە دیوێکی ڕوناکەوە بۆ دیوێکی تاریک له ڕێگای کونێکەوە.. وەک جێگای فیشەکێک بە دەرگایەکەوە ..جێگای نوکە چەقۆیەک بە ڕەشماڵێکەوە ..
بەو پێیە تیرێژ لەچاو خۆردا، زۆر بچوکە، بۆیە کاتی خۆی ئەم ووشەیەم بە چیرۆکەوە لکاند، بوو بە تیرێژە چیرۆک و پێش زیاتر لە چارەکە سەدەیەک لە پاشکۆی ئەدەب و هونەری چەند ڕۆژنامەیەکی ناخۆدا، چەند کۆمەڵەیەکم لە بڵاوکردنەوە، بریتی بوون لە چیرۆکی زۆر کورت .. ئەوە بوو لە یەکێک لەو ڕۆژنامانەدا تەوەرێکیان سەبارەت بە تیرێژە چیرۆک ڕاگەیاند و لەگەڵ چەندەها چیرۆکنووسدا گفتوگۆیان ئەنجام دا، کەچی منیان بوارد و دیالۆگیان لە تەکدا ساز نەدام ئەوە لە کاتێکدا بوو کە زاراوەی تیرێژە چیرۆک، خۆم دامهێنابوو، کەچی ڕای بەجگە لە خۆمیان وەردەگرت سەبارەت بەو فۆرمە چیرۆکە !!

— ڕەسم بڵاو بکەنەوە نەک بەرهەم —

بە ڕاستی تەماشایەکی پێگە و تۆڕە ئەدەبی و هونەریی و کۆمەڵایەتیی و تەنانەت سیاسییەکانیش بکەن، کاردانەوەیەکی زۆر شەرمەندانەی خەڵک ئەبینیت بەرامبەر بە بەرهەمی نووسەر و بیریاران ..چەندین لاپەڕەی دوور و درێژ سەبارەت بە دیاردەیەک نووسراوە، کۆمێنتێکی بۆ خوێنەرێک پێ نەنووسراوە ..ژمارەیەکی زۆر کەم تەنها کلیکێکیان لەسەر کردووە، کەچی ئەگەر وێنەیەکی نووسەر و بیریارەکەی لەگەڵدا بێ، ژمارەیەکی زۆر باری سەرنج و قسەی خۆش و گفت و گۆ کۆدەکاتەوە .. هەر بۆیە ئەگەر ئەتانەوێت کۆمەڵگا بەختەوەر بێت، لە جیاتی نوسین و داهێنان، وێنەی خۆتان بڵاو بکەنەوە.. ئاخر سیاسیەکان لە خۆڕا وێنە و پەیکەری خۆیان بڵاوناکەنەوە، ئەوان شارەزاترن لە کەیف و میزاجی خەڵک و ئەزانن چۆن دڵخۆش و کەیفسازیان بکەن.

— هەرە گولە —

ئینجا وەرە تەماشا بکە، گۆرانیبێژ هەیە بیست سی ساڵە گۆرانی

ئەڵێت، هێشتا پەنجا کەسی لەدەور کۆنەبوونەتەوە، کەچی گۆرانی هەرە گولێ بە زیرەکی دەسکرد دروست دەکرێ و هەموو دنیا داگیر دەکات و بە ملیۆنەها خ□□□ک لە دەوری کۆ دەبنەوە، تەنانەت هەند□ خ□□□کی دڵتەڕ حەز لە کچەکەی دەکەن کە بە زیرەکیی دەسکرد دروستکراوە ..
ئەم حاڵەتە کارێک دەکات زۆربەی کایەکانی نوسین و بیرکردنەوە و بەهرە و داهێنان بکەونە ژێر پرسیارەوە ..واتا قوڕەکە زۆر خەستە و ..ئەڵێن دوای چارەکە سەدەیەک لە ئێستاوە، ئیتر مر□ق پ□راوێز ئەخرێت و بۆی نییە هیچ جۆرە چالاکیی و جوڵەیەکی لە هیچ بوارێکدا هەبێ..

ـــــ قەڵەباڵغیی جوان و قەڵەباڵغیی ناشیرین ـــــ

هەموو دیاردەک جوان و ناشیرینیشی هەیە.. ئەو کۆمەڵگایانەی کە تەمەڵ و تەوەزەل لێی دانیشتوون، ئەبنە مۆڵگای دیاردە ناشیرینەکان ..بەو جۆرە ئەبنە زۆنگاوێکی قێزەون ..
قەڵەباڵغیی ناشیرین یەکێکە لەو دیاردە قێزەونانەی لای خۆمان هەیە، کاتێ مر□ۆڤ□کان ل□ ج□گ□ی□ک کۆدەبنەوە، دیاردەی ناشیرین سەرههڵدەدات، چاوتێبرینی یەکتریی و تووڕە بوون و قیژە و فیکە و پاڵپێوەنان و کەوتن و خلیسکان و غەڵب□ غ□□□ب و خۆ بەیەکترە نوساندن و دەستدرێژیی سێکسیی بۆ مێیینەکانی ناو قەڵەباڵغییەکە، ئەم چالاکییە ئاژەڵیی و بەربەریی و ناشیرینانە، هەموویان لە ژێر چەتری قەڵەباڵغیدا ئەکرێن.. واتا خەتای خۆیان نییە و خەتای قەڵەباڵغییەکەیە..!
بەڵام لە کۆمەڵگا پێشکەوتووەکاندا، قەڵەباڵغیی جوان هەیە، لە میترۆدا، لە پێشانگاکاندا، لە یاریگاکاندا هەزاران کەس کۆ دەبنەوە بە بێ ئەوەی کەس ل□ ک□س بکەوێ، هەمووان لە سنووری خۆیاندان و سنووری ئەوانی تر ناشکێنن، سواری یەکتریی نابن.. هێمنیی و هاوڕێیی و جوانیی ئەو جۆرە قەڵەباڵغییانە بەڕێوە دەبەن.

ـــــ کۆیه ـــــ

پیایدا تێپەڕ ببە، نە مناڵێک ئەبینیت بە سکۆتەرێکەوە یان بە پاسکیلێکەوە لە کۆڵانێکدا بێت وبچێت .. نە پیاوێک بە دوو عەلاگەوە ل□ بەردەم دەرگایەکدا بێ .. نە دوو ژن ئەبییت بە دەم گفت و گۆوە، سەرقاڵی بازاڕکردن بن .. نە چوار خوێندکار ئەبینیت، بە مەلزەمە و قسە و پێکەنینەوە، خۆیان بکەن بە ڕێستۆرانتێکی شاورمه و پیتزادا .. نە کتێبخانەیەک ئەبینی، کۆمەڵێ تایتڵی نالی و مەحوی و ئەحلام مەنسووری لێوە دزه بکات بۆ چاوی پیادەڕەوان ..

وورد تەماشا بکە، نە سکرینێکی گەورەی پڕوپاگەندە .. نە سینەمایەک .. نە شانۆیەک ..نە دوو کوڕیژگە ئەبینیت بە کۆکتێل و توتیی و تەیرلحوبەوە سەرقاڵ بن . .ئاسمانەکەیشی نە کۆلارەیەکی تێدا دەبینیت، نە پۆلێ مراوی کۆچەر.. نە هێلانەی حاجی لەقلەقێ ..نە کۆمەڵێ وەرزشکار ئەبینیت خۆیان بکەن بە جیمێکدا .. نە هەیکەلی تاوەرێک، نە مۆڵێک ..نە بینایەکی جوان ئەبینیت .. نە دەنگی گۆرانییەک، نە هۆرەی غازفرۆشێک ..نە لاواندنەوەی کۆنەفرۆشێک .. نە مەقاماتی پەشمەکفرۆش و عەمبەروەرێت فرۆشێک ئەبیستیت ..نە ژنێک پەردەیەک دابداتەوە نە بۆنی شفتە و تەماتە و باینجانی سوورکراوە لە دەلاقەیەکەوە دێتە ناو کەپوی ڕێبواران ..
نە وەستایەکی ئایزۆگام ئەبینیت بە پەرەمێزێکەوە خەریکی لادیوارێ بێت..
بڕوا ناکەن ؟ بڕۆن خۆتان بە چاوی خۆتان بیبین ..

تیکتۆکاندن

ئەبێ بزانین خوێنەرەکانمان چییان بەسەردا هاتووە و خەریکی چین .. ڕاستتان پێ بڵێم زۆربەیان لە پێگەکانی ئینیستا و تیکتۆکن، یان خەریکی دێڕێک تەنها دێڕێک شیعرن بە پارچە مۆسیقایەکی ڤیقا□دییەوە، یان سەرقاڵی بازاڕ کردنی ئەمەزۆنن، گەنجێک و ژنەکەی، بە کاڵای گەڕاوەی ئەمەزۆن، هەرچی خوێنەرەکانمانە بۆ خۆیانیان بردووە، بە یەڵا جەماعەت ..یەڵا جەماعەت، هەر یەکەیان وەک یانەیەکی وەرزشیان لێ هاتووە، یاریزان و هەواداری خۆیان هەیە.
هەر بۆیە باشتر وایە بە ڕۆمان و قەسیدەکانتانەوە بڕۆنە تیکتۆک و ئینیستاگرامەوە ، هەوڵبدەن هەندێ لە خوێنەرەکانتان بگەڕێننەوە ئەگینا مەگەر خوێنەر بە AI بۆ خۆتان دروستبکەن یان واز لە نوسین بێنن و لەگەڵ دڵخوازەکانتاندا فرۆشگایەکی ئۆنلاینی لێ ڕابکێشن.

نووسینەوەی ڕابردوو لەژێر

زەبری دەسەڵاتەکاندا.. ستار ئەحمەد

مێژوو هەمیشە ئەو گۆڕەپانە پڕ لە ململانێیە بووە کە تێیدا ڕابردوو وەک کەرەستەیەکی خاو لەلایەن هێزە باڵادەستەکانەوە داتاشراوەتەوە تا بشێت بە بەرگدروونیی ئێستایان. کاتێک لە چەمکی نووسینەوەی مێژوو دەڕوانین، ناتوانین سێبەری قورسی دەسەڵات لەسەر دێڕ و پەڕەکانی فەرامۆش بکەین، چونکە ئەوەی دەمێنێتەوە و وەک ڕاستییەکی ڕەها پێشکەش بە نەوەکانی دواتر دەکرێت، زۆرجار تەنیا ئەو گێڕانەوەیەیە کە لە تاقیگەی بەرژەوەندییەکانی فەرمانڕەوایاندا پاڵێوراوە. دەسەڵاتەکان لە ڕێگەی زاڵبوونیان بەسەر ئامرازەکانی تۆمارکردن و بڵاوکردنەوەدا، هەمیشە هەوڵیان داوە بیری کۆمەڵایەتی بەرەو ئەو ئاراستەیە بەرن کە مانەوەی خۆیان مسۆگەر بکات، ئەمەش وایکردووە کە پرۆسەی نووسینەوەی ڕابردوو لە جیاتی ئەوەی گەڕان بێت بەدوای ڕاستییەکاندا، ببێتە ئامرازێکی سەرەکی بۆ ڕەوابوونی فەرمانڕەوایی و داپۆشینی شکستەکان. لەم سۆنگەیەوە، مێژووی نووسراو هەمیشە لەژێر هەڕەشەی شێواندن و سڕینەوەدایە، کاتێک تاقە یەک دەنگ دەبێتە بڕیاردەر لەسەر ئەوەی چی بگوترێت و چی بشاردرێتەوە.

ئەم دەستێوەردانە بەردەوامەی دەسەڵاتەکان لە گێڕانەوەی ڕابردوودا، زیانێکی گەورە بە ناسنامەی نەتەوەیی و کولتووریی گەلان دەگەیەنێت، چونکە کاتێک ڕابردوو بەپێی خواست و ویستی کاتیی فەرمانڕەواکان سەرلەنوێ داڕێژرێتەوە، ڕاستییە مێژووییەکان دەبنە قوربانیی بەرژەوەندییە سیاسییەکان. دەسەڵاتی سەرکوتکەر نەک هەر ڕووداوەکان دەشێوێنێت، بەڵکو هەوڵ دەدات جۆرە بیرکردنەوەیەکی دەستکرد لەناو هزر و دەروونی تاکەکاندا بچێنێت کە تێیدا هیچ جێگەیەک بۆ ڕەخنە و پرسیارکردن نەمێنێتەوە. لەم جۆرە هاوکێشە بێهێزکەرەدا، نووسەر و ڕووناکبیر دەکەونە بەردەم بەرپرسیارێتییەکی گەورە و مێژوویی؛ ئایا ببنە کەرەستەیەک لە دەستی دەسەڵاتدا بۆ جوانکردنی ڕووخساری دزێوی سەرکوتکاری، یان وەک پاسەوانی ڕاستی بمێننەوە و مێژووی ڕاستەقینەی گەلەکەیان لە فەوتان و شێواندن بپارێزن. ململانێی نێوان پێنووس و شمشێر، یان نێوان ڕووناکی و تاریکی، لەم خاڵەوە سەرچاوە دەگرێت، چونکە هەمیشە پێنووسی ئازاد و بێلایەن بووەتە مەترسییەکی ڕاستەقینە بۆ

سەر ئەو دەسەڵاتانەی کە دەیانەوێت تەنیا یەک دەنگ و یەک گێڕانەوە لە کۆمەڵگەدا باڵادەست بێت.

کاتێک مێژوو لەژێر زەبری دەسەڵاتدا دەنووسرێتەوە، ژیانی ڕۆژانەی خەڵکی سادە و قوربانیانی ڕاستەقینەی ڕووداوەکان بە تەواوی فەرامۆش دەکرێن و ناویان لە لاپەڕەکاندا دەسڕێتەوە. لێرەدا مێژوو دەبێتە تەنیا تۆمارێکی سەرکەوتنەکانی فەرمانڕەواکان و جەنگە گەورەکانیان، لە کاتێکدا ئازار، ڕەنج، و خەباتی ڕاستەقینەی مرۆڤەکان بە مانەوە و دادپەروەری پشتگوێ دەخرێت. ئەم جۆرە مێژوونووسییە یەک لایەنەیە، کۆمەڵگە لە بینینی ڕاستی و وەرگرتنی پەند لە هەڵەکانی ڕابردوو بێبەش دەکات، ئەمەش وا دەکات کە خولگەی نەهامەتییەکان و دووبارەبوونەوەی شکستەکان بەردەوام بێت. بۆیە، ئەرکی سەرەکیی نووسەرانی ڕاستەقینە لە ئێستادا، سەرلەنوێ خوێندنەوە و پشکنینی ئەو مێژووەیە کە بۆمان بەجێماوە، تا بتوانن دەنگی کپکراوی قوربانیان و لایەنە شاراوەکانی ڕابردوو زیندوو بکەنەوە و ڕێگە نەدەن مێژوو وەک چەکێک دژی ئازادی و هۆشیاریی گەل بەکاربهێنرێت. ئەم گێڕانە بەردەوامە بەدوای ڕاستیدا، تاکە ڕێگەیە بۆ ڕزگارکردنی یادەوەریی نەتەوەیی لە کۆت و بەندی ئەو دەسەڵاتانەی کە دەیانەوێت داهاتووشمان بەپێی ویستی خۆیان و لەسەر بنەمای ڕابردوویەکی شێوێنراو دابڕێژن.

قورسیی ئەم ئەرکە لەوەدایە کە دەسەڵاتەکان تەنیا بە نووسینەوەی مێژووی فەرمی ناوەستن، بەڵکو سیستەمێکی گشتگیر لە پەروەردە، ڕاگەیاندن، و کولتوور بنیاد دەنێن تا ئەو گێڕانەوە دەستکردە بکەنە بەشێک لە باوەڕی نەگۆڕی تاکەکان. کاتێک منداڵێک لەسەر تەختەی خوێندن تەنیا شانازیی دەستکرد و پاڵەوانێتی دێرینەی سەرکردەکان دەخوێنێتەوە، هۆشیاریی مێژوویی ئەو لە تەمەنێکی پێشوەختەوە پەکدەخرێت و توانای جیاکردنەوەی ڕاستی و درۆی لێزەوت دەکرێت. ئەم جۆرە داگیرکارییە هزرییە، مەترسیدارترین شێوازی مانەوەی دەسەڵاتە، چونکە وایلێدەکات کۆمەڵگە خۆی ببێتە پاسەوانی توندوتیژی و سەرکوتکارییەک کە بەسەریدا سەپێنراوە. لێرەوە، خەبات بە نووسینەوەی ڕاستەقینەی ڕابردوو، تەنیا کارێکی ئەکادیمی یان وێژەیی پەتی نییە، بەڵکو ڕەهەندێکی بنەڕەتیی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی هەیە کە ڕاستەوخۆ بە پرسی ئازادی و سەربەخۆیی مرۆڤەوە گرێدراوە. پێنووسێک کە مل بە زەبری دەسەڵات نەدات، دەبێتە تیرو پشکێک بەسەر قەڵای درۆکانیاندا و ڕێگە خۆش دەکات بۆ ئەوەی گەل لە ڕێگەی ناسینی ڕابردووی ڕاستەقینەی خۆیەوە، بتوانێت چارەنووسی

داهاتووی بە دەستی خۆی دیاری بکات و چیتر نەبێتە قوربانیی کایە مێژووییەکانی هێزە باڵادەستەکان.

لەم سەنگەیەوە، پێویستە تێبگەین کە پاراستنی ڕاستییە مێژووییەکان هاوشێوەی پاراستنی خاکی نیشتمان گرنگ و پڕبایەخە، چونکە نەتەوەی بێ یادگەی ڕاستەقینە، نەتەوەیەکی بێ ئاراستەیە کە بە ئاسانی دەخرێتە ژێر کاریگەریی هەژموونی هێزە دەرەکی و ناوخۆییە سەرکوتکەرەکانەوە. ئەوەی کە دەسەڵاتەکان هەمیشە لە ئەرشیف و دۆکیومێنتە کۆنەکان دەترسن و هەوڵی شاردنەوە یان سوتاندنیان دەدەن، سەلمێنەری ئەو ڕاستییەیە کە ڕابردوو خاوەنی هێزێکی ڕزگارکەرە ئەگەر وەک خۆی و بەبێ دەستکاری بخرێتە ڕوو. بۆیە، نووسینەوەی ڕابردوو لە دەرەوەی زەبر و زەنگی دەسەڵات، پێویستی بە جۆرێک لە ئازایەتیی وێژەیی و هزریی هەیە کە تێیدا نووسەر ئامادە بێت باجی ڕاستگۆییەکەی بدات تا بتوانێت نەوەکانی داهاتوو لە تاریکیی نەزانین و چەواشەکاری ڕزگار بکات. ئەم پرۆسەیە لە بنەڕەتدا پرۆسەی داماڵینی ڕەواییە لەو دەسەڵاتانەی کە تەنیا لەسەر بنەمای شاردنەوەی ڕاستییەکان و قۆرخکردنی گێڕانەوە مێژووییەکان دەتوانن درێژە بە مانەوەی خۆیان بدەن، و تەنیا لە ڕێگەی هۆشیارییەکی مێژوویی ڕەخنەییەوەیە کە کۆمەڵگە دەتوانێت زنجیرەکانی ژێردەستەیی بپچڕێنێت و بەرەو ئاسۆیەکی ڕوونتر و دادپەروەرانەتر هەنگاو بنێت.